

მერაბ ვაჩნაძე
ვახტანგ გურული

ამასიიდან ყარსამდე

საქართველოს ტერიტორიის გადანაწილება
ირან-ოსმალეთ-რუსეთს შორის
1555-1921

გამომცემლობა არტანუჯი
თბილისი 2007

ნაშრომში განხილულია ირან-ოსმალეთის, ოსმალეთ-რუსეთის, ირან-რუსეთის ის საზავო ხელშეკრულებები, რომელთა ძალითაც საქართველოს ტერიტორია სამ დიდ სახელმწიფოს შორის ნაწილდებოდა 1555 წლიდან (ამასიის ზავიდან) 1921 წლამდე (ყარსის ხელშეკრულებამდე).

განკუთვნილია ისტორიის სპეციალობის სტუდენტთათვის.

რედაქტორი პროფ. დიმიტრი შველიძე

რეცენზენტი დოც. ავთანდილ ნონკოლაური

წინასიტყვაობა

XV საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველო დაიშალა სამეფო-სამთავროებად. ამიერიდან ქართველი ერის ბედს განსაზღვრავდა ცენტრიდანული და ცენტრისკენული ძალების თანაფარდობა. საქართველოს გაერთიანება რომ ადვილი საქმე არ იქნებოდა ეს იმთავითვე ნათელი იყო, თუმცა საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება შეუძლებელ მოვლენათა კატეგორიას სულაც არ განეკუთვნებოდა.

XVI საუკუნის დამდეგიდან სამხრეთ კავკასიაში (ამიერკავკასიაში) გაბატონებისათვის ბრძოლას იწყებს ორი დიდი ისლამური სახელმწიფო – ირანი და ოსმალეთი. 1555 წელს ამასიის ზავით საქართველოს (ქართული სამეფო-სამთავროების) ტერიტორია პირველად გადანაწილდა ირანსა და ოსმალეთს შორის. 1555 წლიდან საქართველოს გაერთიანების ხელისშემშლელ პირობად მოგვევლინა საგარეო ფაქტორი – ირანი და ოსმალეთი. ირანსა და ოსმალეთს შორის საქართველოს ტერიტორიის გადანაწილება მიმდინარეობდა XVI-XVII საუკუნეების მანძილზე. XVIII საუკუნის 20-იანი წლებიდან საქართველოს ტერიტორია უკვე რუსეთს, ირანსა და ოსმალეთს შორის ნაწილდებოდა.

XIX საუკუნის დამდეგს რუსეთის, ირანის და ოსმალეთის ბრძოლა საქართველოში გაბატონებისათვის რუსეთის გამარჯვებით დასრულდა – რუსეთის იმპერიამ ქართული სამეფო სამთავროები დაიპყრო. XIX საუკუნის დამდეგისათვის რუსეთს დაპყრობილი ჰქონდა საქართველოს ისტორიული ტერიტორიის უდიდესი ნაწილი (ქართლი, კახეთი, იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, სვანეთი). ოსმალეთის შემადგენლობაში დარჩა სამხრეთი და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (მესხეთი, აჭარა), ხოლო ირანის შემადგენლობაში სამხრეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს ნაწილი – ჭარ-ბელაქანი (საინგილო).

XIX საუკუნის პირველ მესამედში საქართველოს ტერიტორიისათვის რუსეთს ებრძოდნენ ირანი და ოსმალეთი. კელავ გრძელდებოდა საქართველოს ტერიტორიის გადანაწილების პროცესი.

XIX საუკუნის შუა ხანებიდან საქართველოს ტერიტორია უკვე რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ნაწილდებოდა. უკანასკნელად საქართველოს ტერიტორია რუსეთმა და ოსმალეთმა 1921 წელს ყარსის ხელშეკრულებით გადაინაწილეს, ანუ საქართველოს ტერიტორია დიდ სახელმწიფოებს შორის განუწყვეტლივ ნაწილდებოდა 366 წლის მანძილზე (1555-1921 წწ.).

ქართველი ერის, ქართული სახელმწიფოებრიობის ბედს, სამწუხაროდ, ხშირად დიდი იმპერიების აღმოცენების, გაძლიერებისა და კვდომის უწყვეტი პროცესი განსაზღვრავდა.

ნაშრომი ეყრდნობა პირველწყაროებსა და ისტორიოგრაფიულ მემკვიდრეობას, განსაკუთრებით, ქართველი და რუსი ისტორიკოსების ნაშრომებს. ყურადღება გამახვილებულია მხოლოდ ერთ საკითხზე – საქართველოს ტერიტორიის გადანაწილებაზე. სხვა საკითხები წარმოდგენილია შედარებით მოკლედ.

პროფ. მერაბ გაჩნაძე

პროფ. გახტანგ გურული

1 სექტემბერი, 2007 წელი

1. ირან-ოსმალეთის 1555 წლის 29 მაისის ზავი (ამასიის ზავი)

XVI საუკუნის დამდეგიდან დაიწყო ირანისა და ოსმალეთის ომების სერია. ორი ძლიერი ისლამური სახელმწიფო მახლობელ აღმოსავლეთში გაბატონებისათვის იბრძოდა. ომების ერთ-ერთ მთავარ მიზანს სამხრეთ კავკასიაში დამკვიდრება წარმოადგენდა. ამ პერიოდისათვის ერთიანი ქართული სახელმწიფო უკვე დაშლილი იყო სამეფო-სამთავროებად. ეს გარემოება, ცხადია, ართულებდა ირანისა და ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლას.

ირან-ოსმალეთის ომი დაიწყო 1514 წელს და დასრულდა 1555 წელს. ომის პერიოდში ირანი და ოსმალეთი მთელი ძალებით ცდილობდნენ საქართველოში, განსაკუთრებით ქართლსა და სამცხე-საათაბაგოში, ფეხის მოკიდებას. ქართლის მეფე ლუარსაბ I (1527-1556) შეუპოვრად ებრძოდა ირანის ჯარს არა მარტო ქართლში, არამედ სამცხე-საათაბაგოშიც. იმერეთის მეფე ბაგრატ III (1510-1565). ლუარსაბ I-ის თანადგომით დიდხანს და შეუპოვრად ებრძოდა ოსმალეთს სამცხე-საათაბაგოს ტერიტორიაზე. ლუარსაბ I და ბაგრატ III კარგად გრძნობდნენ სამცხე-საათაბაგოს დაკარგვიდან მიმდინარე დიდ საფრთხეს.

საზავო ხელშეკრულება ირანსა და ოსმალეთს შორის დაიდო 1555 წლის 29 მაისს ქალაქ ამასიაში.

საქართველოს მიმართ ამასიის ზავის დიპლომატიური ფორმულა ასეთი იყო: ირანი ცნობდა ოსმალეთის უფლებას დასავლეთ საქართველოზე, ოსმალეთი ცნობდა ირანის უფლებას აღმოსავლეთ საქართველოზე (ვიტალი ჩოჩიევი. შაჰ-თამაზის შემოსვლისა და ირან-ოსმალეთის დაზავების თარიღის გამო. სტალინირის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები. ტ. VII, 1953, გვ. 35-100; ვალერიან გაბაშვილი. ქართული ფეოდალური წყობილება XVI-XVII საუკუნეებში. თბ. 1958, გვ. 68, 69; მიხეილ სვანიძე. საქართ-

ველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბ. 1971, გვ. 78-80; მიხეილ სვანიძე. ოსმალეთის ისტორია (XIV-XVI სს.). თბ. 1999, გვ. 150-151). უფრო ზუსტად ირანმა და ოსმალეთმა საქართველოს ისტორიული ტერიტორია შემდეგნაირად გაინაწილეს. ირანს ერგო: ქართლი, კახეთი და აღმოსავლეთ მესხეთი (ახალციხის ჩათვლით), ოსმალეთს დარჩა: იმერეთი, სამეგრელო (ოდიში), გურია, დასავლეთ მესხეთი, ლაზისტანი (ტრაპიზონისა და ტირიბულის საზღვრამდე) (მიხეილ სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბ. 1971; მიხეილ სვანიძე. ოსმალეთის ისტორია (XIV-XVI სს.). თბილისი, 1999, გვ. 150).

ირან-ოსმალეთის 1555 წლის 29 მაისის ამასიის ზავის პირობები ძალზე ართულებდა, პრაქტიკულად შეუძლებელს ხდიდა საქართველოს გაერთიანებას.

ლიტერატურა:

1. ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). ვ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ., 1957.
2. მიხეილ სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბ., 1971.
3. მიხეილ სვანიძე. ოსმალეთის ისტორია (XIV-XVI სს.). თბ., 1999.
4. დავით კაციტაძე. ირანის ისტორია III-XVIII სს. თბ., 2001.
5. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტომი IV. თბ., 1973.
6. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299 - 2000) თბ., 2007
7. История Ирана. М., 1977.

2. ირან-ოსმალეთის 1590 წლის 21 მარტის ზავი (სტამბოლის ზავი)

1555 წლის 29 მაისის ამასიის ზავს ირან-ოსმალეთის დაპირისპირება არ მოუსპია. მიუხედავად ამისა, 1578 წლამდე ორივე მხარე ფორმალურად იცავდა ნაიკის ვალდებულებებს (ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). გ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ., 1957, გვ. 337).

ოსმალეთის სულთანი ამასიის ზავს დროებით ზავად მიიჩნევდა, ხოლო ირანის შაჰი ზავის შენარჩუნებას ცდილობდა. ირანის ინიციატივით 1567 წელს ირანმა და ოსმალეთმა 1555 წლის 29 მაისის ამასიის ზავი განაახლეს (ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). გ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ. 1957, გვ. 338).

1578 წელს ოსმალეთმა ირანის წინააღმდეგ ომი განაახლა, რომელიც 1590 წლამდე გაგრძელდა. ომი შეეხო სამხრეთ კავკასიასაც, მათ შორის, საქართველოს.

1578 წელს ოსმალებმა ჩილდირის ველზე (სამცხე-საათაბაგო) ბრძოლაში ირანის ჯარი გაანადგურეს, სამცხე-საათაბაგოს გავლით ქართლში შეიჭრნენ და თბილისი აიღეს. ირანის შაჰის ტყვეობიდან განთავისუფლებული ქართლის მეფე სვიმონ I (1556-1600) ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლას ჩაუდგა სათავეში.

ოსმალებმა წარმატებას მიაღწიეს დასავლეთ საქართველოში. 1579 წელს მათ მდინარე რიონის შესართავთან ფოთის ციხე ააგეს.

ოსმალებმა მოპოვებული წარმატებით ისარგებლეს და 1579 წელს სამცხე-საათაბაგოს ტერიტორიაზე ოსმალური ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული – ჩილდირის (ახალციხის) საფაშო დააარსეს.

ირან-ოსმალეთის ომი ოსმალეთის უპირატესობით მიმდინარეობდა. ირანის შაჰი აბას I იძულებული გახდა მიეღო ოსმალეთის მიერ შემოთავაზებული ზავის პირობები (მიხეილ სვანიძე. ოსმალეთის ისტორია (XIV-XVI სს.). თბ., 1999, გვ. 231-232). 1590 წლის 21 მარტს სტამბოლში ირანსა

და ოსმალეთს შორის ზავი დაიდო. სტამბოლის ზავით ირანმა ხელი აიღო მთელ ამიერკავკასიაზე (ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). ვ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ., 1957, გვ. 339). ოსმალეთმა 1555 წლის 29 მაისს ამასიის ზავით მიღებულ საქართველოს ტერიტორიას (იმერეთი, სამეგრელო, გურია, დასავლეთ მესხეთი) 1590 წლის 21 მარტის სტამბოლის ზავით მიუმატა ახალი ტერიტორია – ქართლი, კახეთი და აღმოსავლეთ მესხეთი. (მიხეილ სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბილისი, 1971, გვ. 181; მიხეილ სვანიძე. ოსმალეთის ისტორია (XIV-XVI სს.), თბ. 1999, გვ. 232).

ამრიგად, ირან-ოსმალეთის 1590 წლის 21 მარტის სტამბოლის ზავით საქართველოს ტერიტორია ოსმალეთს ერგო.

ლიტერატურა:

1. ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). ვ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ., 1957.
2. მიხეილ სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბ., 1971.
3. მიხეილ სვანიძე. ოსმალეთის ისტორია (XIV-XVI სს.). თბ., 1999.
4. დავით კაციტაძე. ირანის ისტორია III-XVIII სს. თბ., 2001.
5. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტომი IV. თბ., 1973.
6. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007.
7. История Ирана. М., 1977.

3. ირან-ოსმალეთის 1612 წლის 20 ნოემბრის ზავი (სტამბოლის ზავი)

ირანი ვერ ეგუებოდა 1590 წლის 21 მარტის სტამბოლის ზავს. შაჰ-აბას I კარგად მოემზადა და 1603 წელს ოსმალეთის წინააღმდეგ ომი დაიწყო, რომელიც 1612 წლამდე გაგრძელდა. ირან-ოსმალეთის ომის მთავარ ასპარეზს სამხრეთი კავკასია წარმოადგენდა (მიხეილ სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბ., 1971, გვ. 230).

ირან-ოსმალეთის ომში ირანის მხარეზე იძულებით მონაწილეობდნენ კახეთის მეფე ალექსანდრე II (1574-1605) და ქართლის მეფე გიორგი X (1600-1606). ოსმალეთთან ომში პირველი წარმატების მოპოვების შემდეგ შაჰ-აბას I-მა პრორუსული ორიენტაციის კახეთის მეფე ალექსანდრე II მისსავე გამაჰმადიანებულ შვილს მოაკვლევინა. კახეთის მეფე თეიმურაზ I (1606-1648) ირანის წინააღმდეგ ბრძოლას აგრძელებდა, შაჰის მორჩილებას არ აპირებდა არც ქართლის მეფე ლუარსაბ II (1606-1614). თეიმურაზ I-სა და ლუარსაბ II-ს ირანის წინააღმდეგ ბრძოლაში თანაუგრძნობდა იმერეთის მეფე გიორგი III (1604-1639). სამცხე-საათაბაგოს მთავარი მანუჩარ II ცდილობდა ირან-ოსმალეთის ომით ესარგებლა და ირანის დახმარებით ოსმალები სამცხიდან განედევნა. მანუჩარ II-ის გარდაცვალების შემდეგ ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლას სათავეში ჩაუდგამისი მეუღლე, სვიმონ I-ის ასული ელენე.

ირან-ოსმალეთის ომი ირანის უპირატესობით წარიმართა. 1612 წლის 20 ნოემბერს სტამბოლში ირანსა და ოსმალეთს შორის საზავო ხელშეკრულება დაიდო.

ზოგიერთი თურქი ისტორიკოსი აღნიშნავს, რომ 1612 წლის 20 ნოემბრის სტამბოლის ზავმა აღადგინა 1555 წლის 29 მაისის ამასიის ზავის პირობები, ხოლო ზოგიერთი კი მიიჩნევს, რომ ამ ზავით ოსმალეთს დარჩა ის ტერიტორიები, რომელიც მას ეკავა (მიხეილ სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბ., 1971, გვ. 251).

1612 წლის 20 ნოემბრის სტამბოლის ზავი საქა-

რთველოსაც შეეხო. საზავო ხელშეკრულებაში პირდაპირ არის მითითებული, თუ რომელი ტერიტორიები უნდა გადაეცა ოსმალეთს ირანისათვის. ეს იყო ის ტერიტორიები, რომლებიც ირანს ზავის დადების დროისათვის (1612 წ.) ეკავა, მაგრამ 1555 წლის 29 მაისის ამასიის ზავით ოსმალეთს ეკუთვნოდა. 1612 წლის 20 ნოემბრის სტამბოლის ზავის პირობებში არაფერია ნათქვამი იმის შესახებ, რომ ირანს უნდა დაბრუნებოდა ის ტერიტორიები, რომელთაც 1555 წლის 29 მაისის ამასიის ზავით ფლობდა და რომლებიც 1612 წლის 20 ნოემბრის სტამბოლის ზავის დადების დროისათვის ოსმალეთს ეკავა.

1612 წლის სტამბოლის ზავის დადების დროისათვის ოსმალეთს ეკავა აღმოსავლეთ მესხეთი (ახალციხითურთ), რომელიც 1555 წლის ამასიის ზავით ირანს ეკუთვნოდა. 1612 წლის სტამბოლის საზავო ხელშეკრულებაში კი არაფერი იყო ნათქვამი იმის შესახებ, რომ აღმოსავლეთ მესხეთი (ახალციხითურთ) ირანს უნდა დაბრუნებოდა (მიხეილ სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბ., 1971, გვ. 251-252). წყაროთა შეჯერებით დგინდება, რომ აღმოსავლეთ მესხეთი (ახალციხითურთ) 1612 წლის 20 ნოემბრის ირან-ოსმალეთის სტამბოლის ზავით ოსმალეთს დარჩა და ირანსა და ოსმალეთს შორის არ განაწილებულა (ორად არ გაყოფილა) (მიხეილ სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბ., 1971, გვ. 252-254). სხვა მხრივ 1612 წლის 20 ნოემბრის სტამბოლის ზავმა გაიმეორა 1555 წლის 29 მაისის ამასიის ზავის პირობები: ქართლი და კახეთი ირანს დარჩა, ხოლო იმერეთი, სამეგრელო და გურია — ოსმალეთს.

1603-1612 წლების ირან-ოსმალეთის ომი ირანის უპირატესობით წარიმართა, მაგრამ 1612 წლის 20 ნოემბრის ზავმა ზუსტად ვერ ასახა ეს ვითარება. 1612 წლის სტამბოლის ზავის მიხედვით, ოსმალეთის პოზიცია უფრო ძლიერი იყო, ვიდრე 1555 წლის 29 მაისის ამასიის ზავის მიხედვით. ოსმალეთმა მიიღო აღმოსავლეთ მესხეთი ახალციხითურთ და ამდენად მესხეთის მთლიანად დაუფლებით მნიშვნელოვნად გაიუმჯობესა სამხედრო-სტრატეგიული

მდგომარეობა. მთლიანობაში აღებული 1612 წლის 20 ნოემბრის სტამბოლის ზავი მაინც ირანის გამარჯვების მაუწყებელი იყო. მიუხედავად ამისა, შაჰ-აბას I ზავით კმაყოფილი მაინც არ იყო, რადგან ვერ შექლო 1555 წლის ამასიის ზავის პირობების მთლიანად აღდგენა (მიხეილ სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბ., 1971, გვ. 254).

ლიტერატურა:

1. ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). გ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ., 1957.
2. მიხეილ სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბ., 1971.
3. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტომი IV. თბ., 1973.
4. დავით კაციტაძე. ირანის ისტორია III-XVIII სს. თბ., 2001.
5. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000) თბ., 2007
6. История Ирана. М., 1977.

4. ირან-ოსმალეთის 1618 წლის ზავი (სერაფის ზავი)

ოსმალეთის სულთანი 1612 წლის 20 ნოემბრის ირან-ოსმალეთის სტამბოლის ზავის პირობებით უკმაყოფილო იყო. 1618 წელს ოსმალეთმა ირანის წინააღმდეგ ომი განაახლა. ოსმალეთის არმიის სარდალს დავალებული ჰქონდა სამხრეთ აზერბაიჯანში შეჭრა და ქალაქ არდებილის დაკავება. ამის შემდეგ ოსმალებს საქართველოში უნდა ელაშქრათ, თბილისი დაეკავებინათ და თეიმურაზ I აღედგინათ ტახტზე. რიცხოვრივი უპირატესობის მიუხედავად, ოსმალეთის არმიამ წარმატებას ვერ მიაღწია (ვიტალი ჩოჩიევი. ირან-ოსმალეთის 1639 წლის ზავი და საქართ-

ველო. – ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). გ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ., 1957, გვ. 344).

1618 წელს სერაფის ველზე (აზერბაიჯანში) ირანსა და ოსმალეთს შორის ზავი დაიდო. ოსმალეთი 1590 წლის 21 მარტის სტამბოლის ზავის პირობების აღდგენას უშედეგოდ ცდილობდა. ბოლოს ოსმალეთი 1613 წლის 20 ნოემბრის სტამბოლის ზავის პირობების აღდგენით დაკმაყოფილდა (ვიტალი ჩოჩიევი. ირან-ოსმალეთის 1639 წლის ზავი და საქართველო. – ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). გ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ., 1957, გვ. 344-345).

ლიტერატურა:

1. ვიტალი ჩოჩიევი. ირან-ოსმალეთის 1639 წლის ზავი და საქართველო. – ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). გ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ. 1957, გვ. 335-377.

2. მიხეილ სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბ., 1971.

3. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000) თბ., 2007.

5. ირან-ოსმალეთის 1619 წლის ზავი (სტამბოლის ზავი)

ირანსა და ოსმალეთს შორის 1618 წელს, სერაფის ზავის დადების შემდეგ, ომი კი შეწყდა, მაგრამ დიპლომატიური ბრძოლა გრძელდებოდა. 1619 წელს ირანის შაჰის ელჩი სტამბოლში ჩავიდა და მოლაპარაკებაც დაიწყო. საზავო მოლაპარაკების პროცესში ოსმალეთი დიდ ყურადღებას აქცევდა სამცხე-საათაბაგოს საკითხს (ვიტალი

ჩოჩიევი. ირან-ოსმალეთის 1639 წლის ზავი და საქართველო. – ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). გ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ., 1957, გვ. 345).

ირან-ოსმალეთის 1619 წლის სტამბოლის ზავმა აღადგინა 1555 წლის ამასიის ზავის პირობები, ოღონდ მასში მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეიტანა. ირანი ოსმალეთს უთმობდა მთელ სამცხე-საათაბაგოს ახალციხითურთ.

ლიტერატურა:

1. ვიტალი ჩოჩიევი. ირან-ოსმალეთის 1639 წლის ზავი და საქართველო. – ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). გ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ., 1957, გვ. 335-377.

2. მიხეილ სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბ., 1971.

3. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000) თბ., 2007.

6. ირან-ოსმალეთის 1639 წლის 17 მაისის ზავი (ზოჰაბის ზავი)

1619 წლის ირან-ოსმალეთის ზავი ძალაში იყო 1623 წლამდე. 1623 წელს ირანსა და ოსმალეთს შორის ომი დაიწყო, რომელიც 1639 წლამდე გაგრძელდა. 1623 წელს ირანის არმიამ ბადდადი აიღო, ხოლო 1624 წელს – ახალციხე. 1625 წელს შაჰ-აბას I-მა გადაწყვიტა ერთხელ და სამუდამოდ დაემორჩილებინა ქართლი და კახეთი. 1625 წლის 25 მარტს მარტყოფის ველზე ქართველებმა ირანის არმია გაანადგურეს. იმავე წლის აპრილში ქართველებმა კელავე სასტიკი მარცხი აწვნიეს ირანელებს. 1625 წლის 1 ივლისს

მარაბდის ბრძოლაში ირანის არმიამ გამარჯვება მოიპოვა მაგრამ ამ ბრძოლას ირანის არმიის საუკეთესო ნაწილი შეეწირა. სულ მარტყოფისა და მარაბდის ბრძოლებში, ასევე თბილისის მისადგომებთან და ქსნის ხეობაში გამართულ ბრძოლებში ირანის შაჰმა დაახლოებით 60 ათასი კაცი დაკარგა. საქართველოში ირანის არმიის დიდი ნაწილის გადმოსროლით ისარგებლეს ოსმალებმა და 1624 წელს მთელი ერაყი (ქ. ბაღდადის გარდა) დაიკავეს, ირანელებმა დაკარგეს ახალციხეც (ვიტალი ჩოჩიყვი. ირან-ოსმალეთის 1639 წლის ზავი და საქართველო. — ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა).

ვ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ., 1957, გვ. 351-354).

1627 წელს ირანის არმიამ ახალციხე დაიბრუნა და ოსმალები სამცხე-საათაბაგოდან განდევნა. ამის შემდეგ შაჰმა სულთანს 1555 წლის ამასიის ზავის პირობების აღდგენა შესთავაზა. საზავო მოლაპარაკება უშედეგოდ დასრულდა — ოსმალეთს სამცხე-საათაბაგოს დათმობა არ სურდა. 1629 წელს შაჰ-აბას I გარდაიცვალა. 1630 წლიდან ომში უპირატესობა ოსმალებმა მოიპოვეს, თუმცა ქვეყნის შიგნით დაწყებულმა არეულობამ ოსმალეთს საბოლოო უპირატესობის მოპოვების საშუალება არ მისცა. ირანის წინააღმდეგ ოსმალეთის გამოყენებას ცდილობდა თეიმურაზ I. 1633 წელს ქართლში ირანის შაჰის მიერ დანიშნული ვალი, გამაჰმადიანებული ქართველი, დაეუდ-ხანის (სიმონ I-ის ძმის) უკანონო შვილი ხოსრო-მირზა (როსტომ-ხანი) ჩამოვიდა. როსტომ-ხანს კახეთიდან თეიმურაზ I-ის განდევნა ჰქონდა დაუალებული. 1635 წელს ოსმალეთის არმია ერაყიდან და სამხრეთ კავკასიიდან ირანელთა განსადევნად დაიძრა. ოსმალეთის სულთანი 1590 წლის სტამბოლის ზავის აღდგენას ისახავდა მიზნად. 1635 წელს ოსმალებმა აიღეს ერევანი, ანისი, თავრიზი. 1635 წელსვე ოსმალებმა ახალციხე და სამცხე-საათაბაგოს კიდევ რამდენიმე ციხე დაიკავეს. ირანის შაჰი ვერ ურიგდებოდა ერევნისა და ახალციხის დაკარგვას. 1635 წელს ირანელებმა ერევანი დაიკავეს. 1636 წელსვე შაჰის ბრძანებით როსტომ-ხანმა ახალციხეზე ილაშქრა, მაგრამ წარუმატებლად. ეს იყო ირანის მხრიდან სამცხე-საათაბაგოს დაკავების

უკანასკნელი მცდელობა. 1638 წელს ოსმალეთის არმიამ ბაღდადი დაიკავა და ომიც დასასრულს მიუახლოვდა (ვიტალი ჩოჩიევი. ირან-ოსმალეთის 1639 წლის ზავი და საქართველო. – ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). ვ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ., 1957, გვ. 364-371).

ირანსა და ოსმალეთს შორის საზავო ხელშეკრულება დაიდო სოფელ ზოჰაბში 1639 წლის 17 მაისს. ზოჰაბის ზავით დამთავრდა ირან-ოსმალეთის ომები, რომელიც XVI-XVII საუკუნეებში (1514-1639 წლებში) მიმდინარეობდა.

1639 წლის ზოჰაბის ზავით მთელი სამცხე-საათაბაგო ოსმალეთს ხვდა წილად. საქართველოს სხვა ტერიტორიების მიმართ ძალაში დარჩა წინა ზავების (1612 წ., 1618 წ., 1619 წ.) პირობები: ქართლი და კახეთი ირანს დარჩა, იმერეთი, სამეგრელო, გურია – ოსმალეთს (ვიტალი ჩოჩიევი. ირან-ოსმალეთის 1639 წლის ზავი და საქართველო. – ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). ვ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ., 1957, გვ. 371-376).

ლიტერატურა:

1. ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). ვ. გაბაშვილის რედაქციით, თბ., 1957.
2. მიხეილ სვანიძე. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბ., 1971.
3. დავით კაციტაძე. ირანის ისტორია III-XVIII სს. თბ., 2001.
4. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299 - 2000) თბ., 2007.
5. История Ирана. М., 1977.

7. რუსეთ-ოსმალეთის 1700 წლის 3 ივლისის ზავი (სტამბოლის ტრაქტატი)

XVII საუკუნის დამლევს რუსეთმა პირველი ნაბიჯები გადადგა ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთის დაპყრობის მიზნით. ამ პერიოდისათვის აღმოსავლეთ და ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთი ოსმალეთს ეკურა. ოსმალეთის გარნიზონები იდგა აჭარის, გურიის, სამეგრელოსა და აფხაზეთის სანაპიროზე: ბათუმში, ციხისძირში, შეკვეთილში, ფოთში, ანაკლიაში, სოხუმში, ანაკოფიაში და სხვ., ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთსა და აზოვის პირეთში: ანაპაში, აზოვში, ტაგანროგში, ენიკალეში, ქერჩში, კაფაში, სუდაკში, ბლაკლაფაში, იკერმანში, პერეკოპში, ოჩაკოვში, კინბურნში და სხვ. ყირიმის ხანი ოსმალეთის ვასალი იყო.

ჯერ კიდევ პეტრე I-ის (1689-1725) მცირეწლოვნების დროს, 1695 წელს, რუსეთის ერთი არმია კაზაკების ჯართან ერთად მდინარე დნეპრის შესართავისაკენ, ხოლო მეორე არმია მდინარე დონის შესართავისაკენ გაემართა. პირველმა არმიამ დნეპრის ქვემო წელზე ოსმალთა მიერ აგებული ორი ციხე-სიმაგრე აიღო და ორიც დაანგრია. მეორე არმიამ აზოვის ციხე-სიმაგრეს მიაღწია, მაგრამ ვერ აიღო. აზოვის აღებისათვის აუცილებელი იყო სამხედრო ფლოტი. 1696 წელს რუსეთის სამხედრო ფლოტმა ზღვიდან აზოვის ბლოკირება მოახდინა, ოსმალებმა ციხე-სიმაგრე ჩააბარეს. ამის შემდეგ ომი დროებით შეწყდა.

1699 წლის აგვისტოში რუსეთის სამხედრო ესკადრა ფრეგატ „კრეპოსტის“ მეთაურობით ქერჩის სანაპიროსთან გამოჩნდა და მალე სტამბოლისაკენ გაცურა. სტამბოლში რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დაიწყო საზავო მოლაპარაკება. საზავო ხელშეკრულებას ხელი მოაწერეს 1700 წლის 3 ივლისს. სტამბოლის ზავით (ტრაქტატით) აზოვის ზღვის სანაპირო აზოვის ციხე-სიმაგრითურთ რუსეთს გადაეცა.

რუსეთ-ოსმალეთის 1700 წლის 3 ივლისის სტამბოლის ზავი (ტრაქტატი) საქართველოს არ შეხებია. სტამბოლის ზავი ჩვენთვის სხვა მხრივაც საყურადღებო. საზავო ხელშეკრულების პრეამბულაში პეტრე I-ის ტიტულატურის ჩამონათვალში იგი იხსენიება, როგორც „იფერიის ქვეყნის,

ქართლისა და საქართველოს მეფეების მბრძანებელი და ხელმწიფე“ (повелителем и государем Иверской земли, Карталинских и Грузинских царей) (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. СПб., 1869. ციტირებულია მეორე გამოცემის მიხედვით: Москва, 2005, стр. 25). ცხადია, ამას ოსმალეთი იმიტომ დაეთანხმა, რომ „ივერიაში“, „ქართლსა“ და „საქართველოში“ საზავო ხელშეკრულების დამდები მხარეები არ გულისხმობდნენ: იმერეთის სამეფოს, სამცხე-საათაბაგოს, სამეგრელოს, გურიისა და აფხაზეთის სამთავროებს, სადაც იმხანად ოსმალეთის გარნიზონები იდგა. „ივერიაში“, „ქართლსა“ და „საქართველოში“ ქართლისა და კახეთის სამეფოები იგულისხმებოდა, რომლებიც იმხანად ირანის გავლენის სფეროდ (ვასალად) ითვლებოდა.

წყარო

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. СПб., 1869.
მეორე გამოცემა: М., 2005.

ლიტერატურა:

1. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007.
2. მერაბ ვაჩნაძე, ვახტანგ გურული. რუსეთის ისტორია. უძველესი დროიდან 1801 წლამდე. თბ., 2004.
3. История России. С древнейших времен до начала XXI века. В двух томах. Под редакцией А. Н. Сахарова. Том I. С древнейших времен до конца XVIII века. М., 2003.

რუსეთ-ოსმალეთის 1700 წლის 3 ივლისის სტამბოლის
საზავო ხელშეკრულების პრეამბულიდან

Во имя Господа Бога Всемогущего в Тронце славилго!

Понеже меж пресветлейшим и державнейшим великим государем, Божьей милостью, царем и великим князем Петром Алексеевичем, всея Великия и Малыя и Белая России самодержцем Московским, Киевским, Владимирским, Новгородским, царем Казанским, царем Астраханским, царем Сибирским, государем Псковским и великим князем Смоленским, Тверским, Югорским, Пермским, Вятским, Болгарским и иных, государем и великим князем Новгорода Низовской земли, Черниговским, Рязанским, Ростовским, Ярославским, Белоозерским, Удорским, Обдорским, Кондийским и всей северной страны повелителем и государем Иверской земли, Карталинских и Грузинских царей и Кабардинской земли, Черкасских и горских князей и иных многих государств и земель восточных и западных, и северных отчичем и дедичем и наследником и государем и обладателем, Его Священным Царским Величеством, и меж Величеством принарядных салтанов превеликим и почтеннейшим королем лепотнейшим Мекским и Мединским и защитителем святого Иерусалима, королем и императором пространнейших провинций, поселенных в странах европейских и азийских и на Белом, и на Черном море.

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 25.

8. რუსეთ-ირანის 1723 წლის 12 სექტემბრის ზავი (პეტერბურგის ტრაქტატი)

XVIII საუკუნის 20-იანი წლების დამდეგს რუსეთის იმპერატორმა პეტრე I-მა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში დამკვიდრებისათვის ბრძოლა დაიწყო. რუსეთის მოკავშირედ გამოვიდა ქართლის მეფე ვახტანგ VI. რუსეთისა და ქართლის გაერთიანებულ სამხედრო ძალას აღმოსავლეთ ამიერკავკასიიდან ირანის განდევნა ნამდვილად შეეძლო, მაგრამ აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში რუსეთის დამკვიდრებას არასგზით არ შეურიგდებოდა ოსმალეთი. ყოველივე ეს კარგად იცოდა პეტრე I-მა, ამიტომაც რუსეთის იმპერატორი ცდილობდა აღმოსავლეთ ამიერკავკასია (კასპიისპირეთი) ისე დაეკავებინა, რომ ოსმალეთთან ომში არ ჩაბმულიყო.

1722 წლის აგვისტოში ასტრახანში განლაგებულმა რუსეთის არმიამ კასპიისპირეთში ლაშქრობა დაიწყო. ვახტანგ VI ქართველთა და სომეხთა ლაშქრით (40 ათასი კაცი) განჯაში იდგა. ვახტანგ VI კასპიისპირეთში შეჭრილ რუსეთის არმიას შემახასთან უნდა შეერთებოდა, საიდანაც ბაქოსაკენ უნდა დაძრულიყვნენ.

1723 წლის 23 აგვისტოს რუსებმა დარუბანდს მიაღწიეს. პეტრე I-მა დარუბანდი დაიკავა და იქ გარნიზონი ჩააყენა, მაგრამ ლაშქრობა აღარ გაუგრძელებია. რუსები ასტრახანში დაბრუნდნენ (გიორგი პაიჭაძე. ვახტანგ მეექვსე. თბ., 1981, გვ. 115-116).

პეტრე I-ს ირანის წინააღმდეგობისა არ ეშინოდა (ამ პერიოდში ირანის დედაქალაქს ავღანელები უტყვედნენ). რუსეთის იმპერატორს ოსმალეთის პოზიცია აფიქრებდა. რუსთა ლაშქრობის შეწყვეტამ ვახტანგ VI მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდო. 1723 წლის მაისში კახეთის გამაჰმადიანებულმა მეფემ კონსტანტინემ ირანის თანადგომით თბილისი დაიკავა. ოსმალეთის სულთანმა ჩათვალა, რომ ირანი რუსეთს ვერ გაუმკლავდებოდა და სამხრეთ კავკასიაში საომარი მოქმედებები დაიწყო. 1723 წლის ივნისში ოსმალეებმა თბილისი დაიკავეს, რითაც დაირღვა ირან-ოსმალეთის 1639 წლის 17 მაისის ზოჯაბის ზავი.

პეტრე I-მა კასპიისპირეთში ლაშქრობა განაახლა. ჯერ კიდევ 1722 წლის ნოემბერში რუსები ენზელის ყურეს მიაღწენ და მალე რეშტიც დაიკავეს. 1723 წლის 28 ივლისს რუსებმა ბაქო აიღეს, ხოლო წლის ბოლოსათვის მდინარე მტკვრის შესართავთან მდებარე სალიანი დაიკავეს (გიორგი პაიჭაძე. ვახტანგ მეექვსე. თბ., 1981, გვ. 121-122).

1723 წლის 12 სექტემბერს პეტერბურგში რუსეთსა და ირანს შორის დაიდო საზავო ხელშეკრულება (ტრაქტატი). პეტერბურგის ტრაქტატის მეორე მუხლის ძალით რუსეთს გადაეცა: დერბენტი და ბაქო მიმდებარე ტერიტორიებით კასპიის ზღვის სანაპიროზე, გილიანის, მაზანდარანისა და ასტრახადის პროვინციებში (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. Москва, 2005, стр. 192-193).

მიუხედავად იმისა, რომ პეტერბურგის ტრაქტატი ირანისათვის მეტად მძიმე მდგომარეობაში დაიდო, რუსეთის იმპერატორს, პეტრე I-ს თავი არ გამოუდვია მისგანვე მიტოვებული მოკავშირის, ქართლის მეფის ვახტანგ VI-ის, დასაცავად. ცხადია, პეტრე I-ს შეეძლო მიეღწია ირანის მიერ ქართლის მეფედ ვახტანგის აღიარებისათვის, მაგრამ რუსეთის იმპერატორს ოსმალეთის პოზიცია აფიქრებდა. პეტერბურგის ტრაქტატის დადების დროისათვის (1723 წლის სექტემბერი) თბილისსა და ქართლს ოსმალეთი ფლობდა. ასე რომ, ქართლის მეფედ ვახტანგ VI-ის აღიარება გაართულებდა რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობას.

პეტერბურგის ტრაქტატით რუსეთმა არაპირდაპირ, მაგრამ ფაქტობრივად, აღიარა ოსმალეთის მიერ ქართლის დაპყრობა.

წყარო

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005.

ლიტერატურა:

1. გიორგი პაიჭაძე. ვახტანგ მეექვსე. თბ., 1981.
2. ალექსანდრე ფირცხალაიშვილი. საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII საუკუნის

პირველ ნახევარში. თბ., 2000.

3. **ოთარ გიგინეიშვილი.** ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან. თბილისი, 1982.

4. **ქართული დიპლომატიის ისტორია.** თბ., 2003.

5. **საქართველოს ისტორიის ნარკვევები.** რვა ტომად. ტომი IV. თბ., 1973.

6. **В. Лисцов.** Персидский поход Петра I. 1722-1723. М., 1951.

დანართი

რუსეთ-ირანის 1723 წლის 12 სექტემბრის პეტერბურგის საზავო ხელშეკრულების მეორე მუხლი

II. А насупротив того, Его Шахово Величество уступает Его Императорскому Величеству Всероссийскому в вечное владение города Дербент, Баку, со всеми к ним принадлежащими и по Каспийскому морю лежащими землями и местами, также и провинции Гилян, Мазондран и Астрабат; и имеют оные от сего времени вечно в стороне Его Императорского Величества Всероссийского остаться и в его подданстве быть, которые места и провинции Его Императорское Величество Всероссийское для того в награду себе желает, дабы оными содержать войско, которое Его Императорское Величество к Его Шахову Величеству против его бунтовщиков в помощь посылает, и для того также на содержание оногo войска, от Его Шахова Величества денежное вспоможение не требует.

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 192-193.

9. რუსეთ-ოსმალეთის 1724 წლის 12 ივნისის ხელშეკრულება (სტამბოლის ტრაქტატი)

1722-1723 წლებში რუსეთის მიერ კასპიისპირეთის დაკავებამ, განსაკუთრებით კი 1723 წლის 12 სექტემბრის რუსეთ-ირანის პეტერბურგის საზავო ხელშეკრულებამ (ტრაქტატმა) ოსმალეთის დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. ოსმალეთისათვის არაფერს არ ნიშნავდა ის, რომ ირანის შაჰმა არ ცნო მისი ელჩის მიერ პეტერბურგში ხელმოწერილი საზავო ხელშეკრულება (ტრაქტატი). რუსეთმა სამხრეთ კავკასიაში ფეხი მოიკიდა და, ცხადია, კიდევ მეტის მიღწევას შეეცდებოდა. რუსეთსა და ოსმალეთს შორის საქმე ომამდე არ მისულა, კონფლიქტი დიპლომატიური გზით მოგვარდა. 1724 წლის 12 ივნისს სტამბოლში ხელმოწერილ იქნა რუსეთ-ოსმალეთის ხელშეკრულება (ტრაქტატი). (გიორგი პაიჭაძე. ვახტანგ მეექვსე. თბ., 1981, გვ. 122-123; ალექსანდრე ფირცხალაიშვილი. საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 2000, გვ. 87-90).

რუსეთ-ოსმალეთის 1724 წლის 12 ივნისის სტამბოლის ხელშეკრულებით (ტრაქტატით) ოსმალეთმა აღიარა კასპიისპირეთის რუსეთის ხელში გადასვლა. ამავე დროს ოსმალეთმა უარი თქვა მთელი ირანის დაპყრობაზე. სამაგიეროდ, რუსეთმა აღიარა ქართლისა და კახეთის სამეფოების ოსმალეთის ხელში გადასვლა (გიორგი პაიჭაძე. ვახტანგ მეექვსე. თბ., 1981, გვ. 123; ალექსანდრე ფირცხალაიშვილი. საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 2000, გვ. 88-90).

რუსეთის იმპერატორმა პეტრე I-მა 1724 წლის 12 ივნისის სტამბოლის ხელშეკრულებით უკვე მეორედ და, რაც მთავარია, აშკარად გაწირა თავისი მოკავშირე, ქართლის მეფე ვახტანგ VI თუ რუსეთ-ირანის 1723 წლის 12 სექტემბრის პეტერბურგის საზავო ხელშეკრულებამ (ტრაქტატმა) ვახტანგ VI-ის ინტერესები საგსებით უგულებელყო, რუსეთ-ოსმალეთის 1724 წლის 12 ივნისის ხელშეკრულებამ (ტრაქტატმა) დაადასტურა ქართლის სამეფოს, ისევე რო-

გორც კახეთის სამეფოს, ოსმალეთის ხელში გადასვლა.

ირანისა და ოსმალეთისაგან ერთდროულად დევნილი ქართლის მეფე ვახტანგ VI რუსეთში გადაიხვეწა.

რუსეთ-ოსმალეთის 1724 წლის 12 ივნისის სტამბოლის ხელშეკრულების (ტრაქტატის) დადების შემდეგ მთელი საქართველო ოსმალეთის ხელში აღმოჩნდა.

წყარო

Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года. Том VII. 1723-1727. [СПб.], 1830, стр. 303-308 (№ 4531).

ლიტერატურა:

1. გიორგი პაიჭაძე. ვახტანგ მეექვსე. თბ., 1981.

2. ალექსანდრე ფირცხალაიშვილი. საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 2000.

3. მისხვილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000) თბ., 2007.

4. ოთარ გიგინეიშვილი. ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან. თბ., 1982.

5. История России. С древнейших времен до начала XXI века. В двух томах. Под редакцией А.Н. Сахарова. Том I. С древнейших времен до конца XVIII века. М., 2003.

დანართი

რუსეთ-ოსმალეთის 1724 წლის 12 ივნისის ხელშეკრულება

Трактатъ, заключенный въ Константинополь между Россійскимъ Резидентомъ Неплюевымъ и Великимъ Визиремъ Ибрагимомъ Пашею, о согласіи Россійскаго двора съ Турецкимъ, по доводу явившагося въ Персіи самозванца Махмуда, на присоединеніе Персидскихъ провинцій къ Россіи и Турціи по ихъ прикос-

новенности къ границамъ того и другого Государства.

Понеже явился нѣкій Мрвейзовъ сынъ, называемой Мари Махмудъ, которой нашедъ на Гуссейна Шаха Персидскаго и Испанагъ, столицу Персидскую взявъ, и его Шаха Гуссейна поймавъ съ дѣтьми его въ Испаганъ сущими, въ тюрьму посадилъ: того для во время того разоренія Періи, съ стороны высокой Порты отправлены туда войска для отобранія всѣхъ потребныхъ высокой Порты порубежныхъ мѣсть, какъ и взята вся Георгія, провинція области Персидской. При семъ случаѣ такожь и его Величество, державной и великольпной Московскій Царь вѣчнымъ миромъ обязанный пріятель высокой Порты при конъюнктурѣ Персидскаго смущенія города Дербентъ и Баку, въ Ширванской провинціи лежащіе, и нѣкоторыя еще по берегу Каспійскаго моря лежащія мѣста къ себѣ взялъ. Между тѣмъ явился въ странахъ Казбина и Тавриза нѣкій Тахмасибъ, называемой, Шаха Гуссейна сынъ, съ которымъ Его Царское Величество въ учрежденныхъ артикулахъ и кондиціяхъ, въ постановленномъ и договоренномъ трактатѣ изображенныхъ трактовали и постановили, что помянутые города Дербентъ и Баку въ Ширванской провинціи лежащіе въ какомъ состояніи ни были, да будутъ подъ владѣніемъ Каспійскаго моря Персидскаго владѣнія лежащія земли провинціи Гиланъ, Мазандеранъ и Астрабать впредь да будутъ подъ владѣніемъ помянутаго Царя. Взаимно помянутой Цать обѣщался и обѣявилъ вспоможеніе помянутому Тахмасибу чинить войсками, Государство Персидское отобравъ у узюрпатора Мири Махмуда, Его на престоль возставить, въ семь дѣль склонить онъ Высокую порту къ тому, чтобы она Тахмасибову сторону держала, съ предложеніемъ, что будетъ добрую свою медицію къ тому употребить, чтобы Тахмасибъ уступилъ Высокой Порты надлежащія провинціи въ Персіи, или чрезъ не діецію, или общими силами; и для такой негоціаціи полномочнымъ опредѣлили Резидента своего при высокой Порты обрѣтающагося почтеннаго въ Мессійскомъ народѣ Ивана Неплюева; такожь съ общаго согласія обѣихъ сторонъ востребовать и медиаторомъ назначень почтенной медлу вельможами Мессійскаго народа Маркизь де Бонакъ, державнаго и великольпнаго Короля Французскаго Посоль при Высокой Порты резидующій, чрезъ медицію котораго многократныя конференціи возымель съ полнопмочными

определенными съ стороны Высокой Порты и въ сей негоціаціи Персидскаго дѣла между Высокою Портою и помянутымъ Царскимъ Величествомъ постановлено, яко въ слѣдующихъ пунктахъ изображено:

1. Понеже Лезгинцы, которые въ Ширванской провинціи будучи Мусульманскаго закона, востребовали протекцію и бытъ въ подданствѣ Высокой Порты, того ради и Высокая Порта въ свою протекцію ихъ приняла, и опредѣлила Ханомъ ихъ называемаго Дауда, котораго снабдя дипломомъ на тотъ чинъ, назначила ему для управленія мѣста шамаху вышепомянутое Ханство, и подлежащая оному нація границы свои имѣть будетъ по опредѣленію обѣихъ сторонъ, а именно: надлежитъ имѣя добрые и исправныя часы отъ Шамахи даже до Каспійскаго моря прямою дорогою среднею ѣздою ѣхать, и когда тамо приѣдутъ, надлежитъ смотря сколько часомъ ѣзды, отъ Шамахи до берега Каспійскаго моря будетъ, то на 3 равныя части разделить или расположить, и зачавъ отъ моря на томъ мѣстѣ, гдѣ 2 трети будутъ, знакъ постановленъ бытъ иѣсть; а третья треть которая съ Шамахинской стороны будетъ, да будетъ подъ властію Высокой Порты во владѣніи помянутаго Хана; а тѣ 2 трети, которыя къ Каспійскому морю подъ властію помянутаго Царя бытъ имѣють, также отъ города Дербента, которой подъ владѣніемъ помянутаго Царя находится отъ берега моря внутрь по земль прямо и среднею ѣздою ѣхать 22 часа ѣзды, и тамо знакъ надлежитъ поставить; отъ поставленнаго между Шамахою и Каспійскимъ моремъ знака даже до знака, ездя прямо и не виляя или не склоняясь на-право или на-лево, и знаки въ надлежащія и потребныя мѣста ставя, ехать до знака постановленнаго противъ Дербента, на мѣсте гдѣ конецъ будетъ Ширванской провинціи отъ берегу моря среднею ездою внутрь по земле ездя 22 часа, знакъ поставить; и отъ поставленнаго знака противъ Дербента ехать прямою линеею до помянутаго въ границахъ Ширванскихъ постановленнаго знака, и отъ знаку поставленнаго между Шамахою и Каспійскимъ моремъ, даже до знака гдѣ Ширванская провинція окончается: означенная граница внутрь по земле въ Ширванской провинціи да будетъ подъ властію Высокой Порты; а сторона, которая къ Каспійскому морю, да пребудетъ подъ властію помянутаго Царя. Такожъ за часть отъ знаку,

которой между Шамахою и Каспійскимъ моремъ прямою линеею, даже до того места, где река Араксъ сошлась съ рекою Курь, которое место за границу учреждается, сторона внутренняя подь владеніемъ Высокой Порты да будетъ; а сторона къ Каспійскому морю подь владеніемъ помянутаго Царя да будетъ. И понеже постановлено, чтобъ въ томъ месте где реки Араксъ и Курь сошлись, одна сторона была подь властію Высокой Порты, другая подь властію помянутаго Царя, а третья чтобъ осталась под владеніемъ Персидскаго Государства, и такъ на томъ месте сошлись тройныя границы, того ради позволено или свободно да будетъ Высокой Порте, тамъ по обычаю граничную крепость построить для содержанія собственнаго гарнизона, равнымъ образомъ позволено и помянутому Царю на своей границе также крепость построить, и такое строеніе крепостей съ общаго известія чинено быть иметь; токмо такія крепости въ разстояніе трехъ часовъ отъ границъ построены да будутъ, и дабы границы были съ обеихъ сторонъ определены и учреждены съ надлежащею исправностію и правдою, при томъ чтобъ и знаки такожъ поставлены были; имеютъ съ обеихъ сторонъ Коммиссарами определены быть особы искусныя, добрыя и къ миру доброжелательныя, которыя въ такомъ деле и прежде сего бывали употреблены. И понеже сей трактатъ медиациею Короля Французскаго, къ благополучному концу приведенъ; того для съ обеихъ сторонъ востребована такожъ будетъ медиация, чтобъ назначена была какая искусная особа для определения и разделенія границъ обеихъ сторонъ, и когда съ помощію Божіею помянутыя границы съ обеихъ сторонъ будутъ определены и отъ Коммиссаровъ въ инструментъ внесены, тогда тотъ инструментъ неотменно и непоколебимо, честно и исправно содержанъ быть имеетъ. И понеже въ сихъ новыхъ границахъ все места суть не фортификованы, того ради для безстрашія подданныхъ и для содержанія гарнизону позволено да будетъ обеимъ сторонамъ, по общему согласію, крепости строить въ разстояніи трехъ часовъ езды внутрь границъ своихъ.

11. Понеже правленіе мествъ Высокой Порты въ Ширванской провинціи лежащихъ за особое Ханство почитается, какъ выше изображено, того для Шамаха имеетъ быть место, въ которомъ Ханы жить имеютъ для управленія мествъ Высокой Пор-

ты, въ Ширванской провинціи лежащихъ, и оная Шамаха въ прежнемъ своемъ состояніи да пребудеть безъ всякой новой фортификаціи и для гарнизону того места со стороны Высокой Порты да не имеютъ быть определены и отправлены войска, ниже кто партикулярный Коммендантъ, разве токмо егда стороны Высокой Порты определенный тамъ Ханъ погрешеніе бунту подобное къ Высокой Порте являть будетъ, или ежели явится или произойдетъ между жителями той провинціи какая конфузія или непорядки, противные соизволенію Высокой Порты, или буде вознамерится нападениемъ своими разорять и беспокоивать сущія места подъ владениемъ помянутаго Царя; тогда для отнятія и отдаленія отъ такихъ непорядковъ перемень и наказанія ихъ, вознамерясь Высокая Порта съ своей стороны потребное число войскъ туда отправить чрезъ реку Курь, то имеетъ прежде того объявлено и пообщено быть Россійскимъ Командирамъ и такія войска, по утишеніи случившихся конфузій и несогласія и по поправленіи непорядковъ, имеютъ паки назадъ позвратиться, безъ умедленія, не оставя тамъ ниже одного человека хотя, изъ военныхъ или гражданскихъ. Понеже вся провинція Георгія остается подъ властію высокой Порты, и везде тамъ находятся гарнизоны и Комменданты со стороны высокой Порты, и ежели потребно будетъ отправить многія войска въ тамошнюю сторону для утишенія непорядковъ, где бы те войска чрезъ реку Курь переправляться ни будутъ, то имеютъ прежде того переправленія для отнятія подозренія, причину того маршированія Коммендантамъ помянутаго Царя сообщить, которые по берегу Каспійскаго моря определены будутъ; и ежели от нужды откомандированныя те войска приближатся къ местамъ ближнимъ Россійскихъ границъ, и дабы вреда и разоренія границамъ помянутаго Царя отъ того не причинилось, того для сіе имеетъ жестоко отъ командировъ войскамъ запрещено быть.

III. Границы провинцій Государства Персидскаго, совокупленныхъ Высокой Порте изображаются, что со стороны города Ердевила, которой достается Персіи, езда въ сторону Тавриза среднею ездою часть езды, и тутъ знакъ поставлень да будетъ, и отъ сего знаку прямо до тройной границы и отъ сей прямой линии места, которыя суть отъ стороны Ардабада и Тавриза, Ардабадь, Тавризь, озеро Тавриза, Мерандь, Мерага, Руміе, Гуи, Чорось,

Сельмась и прочіе Езербади. Жанской провинціи со всеми ихъ депенденціями и надлежностями те, которые суть внутри помянутой линіи и Гендже, Берда, Карабагъ, Нахчивань, городъ Ривань и Учкелісе, и все города и все местечки, подлежащія всей провинціи Эриванской да пребудуть подь владеніемъ Высокой Порты. Такъ же отъ стороны города Ердевила отъ помянутаго знака, который въ часть езды къ Тавризу поставлень прямою линеею до Гамедана и сія прамаая линья, веденная до Рамедана чрезъ места, где пройдутся ободы деревни со всеми принадлежащими землями, и Гамедань, с своими депенденціями да будетъ подь владеніемъ Высокой Порты; и отъ Гамедана такожъ да Кермань-Шаха, который действительно подь властію Высокой Порты тутъ да будутъ границы. И понеже внутри сей линіи находятся места Ерделана и Курдистана, такожъ и все провинціи и города съ депенденціями и демлями, которыя ныне подь владеніемъ Высокой Порты находятся, да пребудуть подь властію Высокой Порты, а именно, какъ выше изображено; отъ соединенія рекъ до Кермань-Шаха, где окончатся все провинціи, которыя съ того одного знака часть езды отъ Ердевила и отъ техъ тройныхъ границъ внутри двухъ прямыхъ линій веденныхъ находятся, вовсе да будутъ подь владеніемъ Высокой Порты, а прочія провинціи, лежащія между местъ въ стороне Каспійскаго моря, помянутому Царю принадлежащія и меду веденной линіи отъ соединенія рекъ даже до Кермань-Шаха да останутся Персидскому Государству за барьеру между высокого Партою и помянутымъ Царскимъ Величествомъ.

VI. Высокая Порта, для обладанія Персидскихъ провинцій многочисленныя свои войска на трое раздела, туда отправила, которыми многія места въ свое владеніе привела; и понеже помянутый державный Царь Московскій вечно есть Высокой Порты пріятель (по силе заключеннаго трактата съ Тахмасибомъ, чтобъ освободить Его отъ нападенія оной Высокой Порты) обещаетъ добрую свою медіацію, чтобъ отъ Тахмасиба были уступлены провинціи въ III артикуле изображенныя Высокой Порте, или волею, или съ общаго согласнаго принужденія; а буде жб Тахмасибу упрямствомъ противень явится сему трактату, а именно: въ обладаніи Персидскихъ провинцій, Высокой порте присвоенныхъ, такожъ въ пребываніи вечно подь властію помянутаго Царя, темъ

провинціямъ Государства Персидскаго, по берегу Каспійскаго моря лежащимъ, которыя по силе заключеннаго трактата между Его Царскимъ Величествомъ и Тахмасибомъ ему достались, яко же изображено въ предисловіи сего трактата: тогда помянутый Царь съ общаго согласія ст Высокою Портою действовать будутъ; и кроме техъ провинцій, которыя определены и назначены и присвоены симъ двумъ Государствамъ, персидское Государство, по согласію обеихъ сторонъ, подтверждено и вручено да будетъ законному государю своему, и оное безъ всякой депенденціи под вечнымъ и абсолютнымъ его владеніемъ и властію безъ умаленія съ обеихъ Оттоманской и Россійской сторонъ пребыть имеетъ; и впредь ежели со стороны Персидской обида какая провинція обеихъ сторонъ причинена будетъ, то для отвращенія той обиды оба сіи Государства въ согласномъ соединеніи да обращутся.

V. Когда провинціи въ III артикуле изображенныя и Высокой Порте подлежащую чрезъ медиацию помянутаго Царя будутъ отъ Тахмасиба безъ затрудненія Высокой Порте уступлены: тогда Высокая Порта будетъ признавать Тахмасиба Шахомъ Персидскимъ и въ деле возстановленія его оная Высокая Порта, давъ ему всякую безопасность, надлежащимъ способомъ ему вспоможеніе чинить и по заключеніи мира Императорскую свою грамоту къ нему отправить будетъ. Его Царское Величество, по силе заключеннаго съ Тахмасибомъ трактата исполнять будетъ, чиня ему действительное вспоможеніе, чтобъ освободить какъ Государство персидское, такъ и городъ Испагань, столицу наследственную Тахмасиба отъ узурпатора Мири Махмуда. При такомъ случае, ежели со стороны Мири Махмуда Мирвейзова сына какое возставленіе, противность, или непріятельской поступокъ противъ Высокой Порты показано будетъ, и по требованію закона надлежать будетъ отправить на него войска, тогда и Высокая Порта по требованію закона на него возстанетъ и действовать будетъ, чтобъ изъ Персіи повыгнать, и со всякимъ прилежаніемъ способствовать будетъ искры бунтовнаго его непріятельства весьма погасить, и тако сообщась съ помянутымъ Царемъ подвигомъ и действіемъ обеихъ сторон, когда городъ Испагань освобожденъ будетъ, то Высокая Порта, будучи въ мире съ Тахмасибомъ, по силе сего трактата, соединясь съ помянутымъ Царемъ, будетъ способствовать, чтобъ

онь на престоль Персидскаго Государства былъ возстановлень.

VI. Ежели Тахмасиъ въ уступленіи провинцій техъ, чрезъ медиацию Его Царскаго Величества, которыя надлежать Высокой Порте, или техъ, которыя имеютъ быть въ вечномъ владеніи помянутаго Царя, противиться, сіи два Государства сперва взявъ подъ свою власть, перціи имъ надлежащія, и въ тихое состояніе приведши Персію, того, кто наидостойный изъ Персіанъ и законный будетъ, имеютъ въ абсолютномъ и индипендентномъ владеніи подтвердить, такъ, чтобъ въ его управленіи, какъ въ малыхъ, такъ и въ великихъ делахъ не позволено да будетъ мешаться, и онъ равнымъ образомъ, какъ и прежніе Персидскіе Государи, почтень и содержанъ бытъ имеетъ; а дабы онъ былъ въ присномъ безстрашіи и спокойности, съ общаго согласія, договорясь, обе стороны расположить, не принявъ предложеній Мири Махмуда.

Заключение.

Понеже кондиціи, въ семь трактате изображенныя, состоятъ въ томъ, что все Персидскія провинціи, которыя какъ со стороны Высокой Порты, такъ и помянутаго Царя присовокупленныя, имеютъ въ вечномъ владеніи обеихъ сторонъ пребыть, въ томъ и возобновленіе, подтвержденіе и учрежденіе области Персидской замыкается; того для оный трактатъ имеетъ ненарушимо, неотменно со всякимъ почитаніемъ принять и содержанъ бытъ, дабы темъ снабдить вечность мира повторично и наивящше укрепить взаимную дружбу и пріятство. Понеже (какъ выше упомянуто) возымелись конференціи чрезъ медиацию почтеннаго въ Мессійскомъ народе Маркиза де-Бонака Короля Французскаго при Высокой Порте Посла, съ почтеннымъ въ народе Мессійскомъ Иваномъ Неплюевымъ, Министромъ Полномочнымъ и Резидентомъ Его Царскаго Величества при Высокой Порте, и постановлены вышеозначенные артикулы и кондиціи, дабы со стороны вышепомянутаго Царя были частно приняты и содержаны; того для когда съ помянутаго Царя прислана будетъ ратификація (ибо помянутый Резидентъ по имеющей полномочной силе вручилъ Высокой Порте со свидѣтельствомъ и медиациею помянутаго Посла своеручный инструментъ: для того взаимно и мы, по силе совершенной нашей администраціи, дали въ сторону Его царскаго Величества

инструментъ за нашею рукою и печатью) тогда съ стороны Высокой Порты такожь вручена будетъ ратификація; дружба и вечный миръ вечно и со всякою честію содержаны будутъ. Богъ да присутствуетъ въ праводеяніяхъ. Писано Севала во 2-е, 1136 года въ хранимой Императорской Константинопольской резиденціи.

Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года. Том VII. 1723-1727. [СПб.]; 1830, стр. 303-308 (№ 4531).

10. რუსეთ-ირანის 1729 წლის 13 თებერვლის ხელშეკრულება (რეშტის ტრაქტატი)

რუსეთი მტკიცედ იცავდა 1724 წლის 12 ივნისს რუსეთსა და ოსმალეთს შორის სტამბოლში დადებული ხელშეკრულებას და ქართლისა და კახეთის სამეფოების საქმეებში არ ერეოდა. პეტრე I-ის ასეთი პოლიტიკა გაგრძელდა მისი გარდაცვალების (1725 წ.) შემდეგაც. სწორედ ამიტომ იყო, რომ ვახტანგ VI ამაოდ ცდილობდა რუსეთის დახმარებით მიეღწია იმისათვის, რომ ოსმალეთს ხელი აეღო ქართლზე (გიორგი პაიჭაძე. ვახტანგ მეექვსე. თბ., 1981, გვ. 126-139).

ირანში არეულობა გრძელდებოდა. ავღანელთაგან დამარცხებული ირანის შაჰი მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდა. ოსმალეთმა ისარგებლა შექმნილი მდგომარეობით და 1725 წელს მიიტაცა ყაზვინი, არდებილი და ირანის სხვა ქალაქები. რუსეთის იმპერატორმა ეკატერინე I-მა (1725-1727) გადაწყვიტა ავღანელეებისაგან დამარცხებული შაჰ-თამაზისათვის გილანში რუსეთის ჯარის ჩასვლა შეეთავაზებინა. რუსეთის ჯარს გილანში ვახტანგ VI-ც უნდა გაჰყოლოდა. დევნილ მეფეს გარკვეული იმედი ჩაესახა. ვახტანგ VI კასპისპირეთში (რეშტში) 1726 წლის 10 სექტემბერს ჩავიდა. ამ დროისათვის ირანში მდგომარეობა კიდევ უფრო დაიძაბა (გიორგი პაიჭაძე. ვახტანგ მეექვსე. თბ., 1981, გვ. 149). ირანი ველარ უმკლავდებოდა ავღანელთა შემოტევას. 1725 წელს ავღანელებმა მირ-მაჰმუდის წინამძღოლობით ამოწ-

ყვიტეს სეფიანი შაჰების მთელი მამრობითი სქესის შთამომავლობა (შაჰ-თამაზი გადარჩა). იმავე 1725 წელს თავისი არაადამიანური სისასტიკით ცნობილი მირ-მაჰმუდი მისივე ახლობლებმა მოკლეს და ირანის შაჰად მოკლულის ბიძაშვილი ეშრეფი გამოაცხადეს. 1726 წელს ეშრეფმა ოსმალთა წინააღმდეგ გაილაშქრა და დაამარცხა ისინი. 1727 წლის სექტემბერში ირანის შაჰად გამოცხადებულ ეშრეფსა და ოსმალეთის სულთანს შორის დაიდო ხელშეკრულება. ეშრეფმა სულთანს დაუთმო ოსმალეების მიერ უკვე დაკავებული ქალაქები და ციხეებში აზურბაიჯანში, ქურთისტანსა და ხუზისტანში. სამაგიეროდ, სულთანმა ეშრეფი ცნო დანარჩენი ირანის შაჰად. ოსმალეთის სულთანთან დადებულმა ხელშეკრულებამ გარკვეულწილად განამტკიცა ეშრეფის მდგომარეობა. ირანის ახალმა შაჰმა გადაწყვიტა რუსების განდევნა გილანიდან და კასპიისპირეთის სხვა პროვინციებიდან. ეშრეფის ჯარი რუსებთან ბრძოლაში რამდენჯერმე დამარცხდა. ირანის შაჰი იძულებული გახდა რუსეთთან საზავო ხელშეკრულება დაედო. რუსეთ-ირანის საზავო ხელშეკრულებას (ტრაქტატს) ხელი მოეწერა ქალაქ რეშტში 1729 წლის 13 თებერვალს (ალექსანდრე ფირცხალაიშვილი. საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 2000 გვ. 135-136).

რუსეთ-ირანის 1729 წლის 13 თებერვლის რეშტის საზავო ხელშეკრულების (ტრაქტატის) მესამე მუხლის ძალით რუსეთმა ირანს დაუბრუნა მაზანდარანისა და ასტრბადის პროვინციები. კასპიისპირეთში რუსეთის მიერ დაპყრობილი ირანის დანარჩენი ტერიტორია კვლავ რუსეთს დარჩა (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. Москва, 2005, стр. 196-197.)

რუსეთის საიმპერატორო კარს არც რუსეთ-ირანის 1729 წლის 13 თებერვლის რეშტის საზავო ხელშეკრულების (ტრაქტატის) დადების დროს გაუთვალისწინებია ვახტანგ VI-ის ინტერესები. რუსეთი ირანს ქართლის სამეფო ტახტზე ვახტანგ VI-ის კანონიერი უფლების აღდგენას ვერ სთხოვდა, რადგან ქართლი იმხანად კვლავ ოსმალებს ეკავათ, ხოლო ოსმალეთთან 1724 წლის 12 ივნისს სტამბოლ-

ში დადებული ხელშეკრულება რუსეთს ქართლის (ისევე, როგორც კახეთის) საქმეებში ჩარევას უკრძალავდა.

რუსეთ-ირანის 1729 წლის 13 თებერვლის რეშტის საზავო ხელშეკრულებით (ტრაქტატით) რუსეთმა უკვე მესამედ (პირველად – 1723 წელს, მეორედ – 1724 წელს) აღიარა ოსმალეთის უფლება ქართლისა და კახეთის სამეფოებზე.

წყარო

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005.

ლიტერატურა:

1. გიორგი პაიჭაძე. ვახტანგ მეექვსე. თბ., 1981.
2. ალექსანდრე ფირცხალაიშვილი. საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 2000.
3. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტომი IV. თბ., 1973.
4. დავით კაციტაძე. ირანის ისტორია III-XVIII სს. თბ., 2001.
5. История России. С древнейших времен до начала XXI века. В двух томах. Под редакцией А.Н. Сахарова. Том I. С древнейших времен до конца XVIII века. М., 2003.
6. История Ирана. М., 1977.

დანართი

რუსეთ-ირანის 1729 წლის 13 თებერვლის რეშტის საზავო ხელშეკრულების მესამე მუხლი

3. Обеих сторон между провинциями, землями, городами, со всеми к ним прежними принадлежностями разграничение имеет быть по сему, за Дербентом от моря внутрь земли, и оттуда до реки Куры, и до устья реки Аракса по учиненным там с Портой границам, а от реки Куры и до устья реки Аракса все прилученные к империи Российской поморские провинции без пе-

рерыву и покрывающие и сообщенные с прочими приморскими провинциями по горам, и Мусульманская, и Шафтейская, и Кутумская провинции, и весь Даримарс прежними своими провинциальными границами оных обеих сторон владений да разделяют и охраняют без всякого спора и прекословие не нарушимо, а от окончания помянутых провинций прошел Шафт от границ оных до большей дороги, лежащей из Гиляна к Казбину, между Кутума и Зейтунрутбара до урочища Нуглебар, где имеется Рагдархана, и оная Рагдархана остаться имеет в стороне империи Российской, а от Нуглебара и от Рагдархана чрез реку Себдуру по горам идучи прямо не вдаваясь ни в которую сторону в Далимайском махале при горе Маклаш на урочище Сардаб, а от Сардаба прямо же по горам не вдаваясь ни в которую сторону на горах, на урочище где Сомамского и Эшкуарского и Темижанского магалов границы сообщились. Оное урочище за граничный знак да будет, а от помянутого троеграничного урочища чрез Эшкуарский махал до Теникабунской границы прямо линия да будет, и будет новыми помянутыми границами идучи от Нуглебар и от раглархана до Сардаба, а от Сардаба до помянутого троеграничного урочища и до Теникабунской границы, где прилучится разрезанными быть каким махалом, или булукам, или деревням, или землям, или лесам, и сколько в которой стороне из оных останется, оные да будут вечно в тех сторонах, сколько в которую сторону остаться имеет, а от урочища, где от помянутого троеграничного места к Теникабунской границе прямая новая граница дойдет, а от оною места идучи Теникабунской провинции границей до самого моря обеих сторон имеет быть разделение, и помянутым из-за Дербени следуючи до устья реки Аракса по учиненным тамо границам в своей силе да будет, а от устья реки Аракса до Кутумской провинции всех вышеупоминаемых провинций и мест по прежним провинциальным границам, а в Кутумской провинции на вышеупомянутой большой дороге из Гиляна в Казбин лежащей, меж Кутума и Зейтунрутбара до помянутого урочища Нуглебар и до Рагдархана, а от Нуглебара и от Рагдархана до урочища Сардаб, а от Сардаба до помянутого троеграничного места, а от троеграничного урочища до Теникабунской на горах границы, где новая граница придет, а от того места по Теникабунской границе до моря.

Левая сторона к морю со всеми вышепомянутыми провинциями и к ним со всякими принадлежностями под высокой державой Его Императорского Величества Всероссийского, к империи Российской в вечном владении да будет, а правая сторона внутри земли от заступленных мест многосчастливым в Персии Исфahanом и многими землями обладателем ко исфahanскому обладанию да останутся, и с стороны многосчастливого Исфahanом и многими землями обладателя люди до совершенной ратификации сего благословенного союзного мира, ни под каким образом вступать, и до помянутых мест никако, и ниже письмами касаться да не имеют.

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 196-197.

11. ირან-ოსმალეთის 1731 წლის ჰამადანის საზავო ხელშეკრულება (ჰამადანის ზავი)

ირანში ავღანელთა ბატონობა მყარი არ აღმოჩნდა. მაზანდარანში გაქცეული შაჰ-თამაზი ავღანელებთან საბრძოლველად ემზადებოდა. შაჰ-თამაზის გარემოცვაში გამოირჩეოდა თავისი სიმამაცით განთქმული ნადირი. 1729 წლის 13 ნოემბერს შაჰ-თამაზმა და ნადირმა ისპაანთან სასტიკად დაამარცხეს ეშრეფი. 1730 წლისათვის ნადირმა ავღანელები ირანიდან განდევნა და ირანის ფაქტობრივი მმართველი გახდა. 1731 წელს, ნადირის ავღანეთში ყოფნის პერიოდში, ოსმალებმა შაჰ-თამაზის ლაშქარი სასტიკად დაამარცხეს. იმავე 1731 წელს ჰამადანში ხელმოწერილი იქნა ირან-ოსმალეთის საზავო ხელშეკრულება (აღექსანდრე ფირცხალაიშვილი. საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 2000, გვ. 140; დავით კაციტაძე. ირანი III-XVIII სს. თბ., 2001, გვ. 421).

ირან-ოსმალეთის 1731 წლის საზავო ხელშეკრულების (ჰამადანის ზავის) მიხედვით საზღვარმა ირანსა

და ოსმალეთს შორის მდინარე არაქსზე გადაინაცვლა. ქართლისა და კახეთის სამეფოები დანარჩენ საქართველოსთან ერთად ოსმალეთს ერგო.

ამრიგად, 1731 წლის ჰამადანის ზავით ირანმა აღიარა აღმოსავლეთ საქართველოს (ქართლ-კახეთის) გადასვლა ოსმალეთის ხელში.

ლიტერატურა:

1. ალექსანდრე ფირცხალაიშვილი. საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 2000.

2. ოთარ გიგინეიშვილი. ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან. თბ., 1982.

3. დავით კაციტაძე. ირანის ისტორია III-XVIII სს. თბ., 2001.

4. История Ирана. М., 1977.

5. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000) თბ., 2007.

12. რუსეთ-ირანის 1732 წლის 21 იანვრის რეშტის ხელშეკრულება (რეშტის ტრაქტატი)

შაჰ-თამაზი თავს ვერ ართმევდა ირანში შექმნილ მძიმე ვითარებას. 1732 წლის 21 იანვარს რეშტში ხელმოწერილ იქნა რუსეთ-ირანის ხელშეკრულება (რეშტის ტრაქტატი) (ალექსანდრე ფირცხალაიშვილი. საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 2000, გვ. 146).

რუსეთ-ირანის 1732 წლის 21 იანვრის რეშტის ხელშეკრულების (ტრაქტატის) მეორე მუხლის ძალით ხელშეკრულების დადების შემდეგ რუსეთს უნდა დაეცალა და ირანისათვის გადაეცა გილანისა და ასტრახადის პროვინციები. იმავე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ რუსეთი პირობას დებდა „მტკვრისპირა პროვინციებს“ (Курь-реку провинции) არ შეიერთებდა და დაუბრუნებდა ირანს, როგორც კი ირანის შაჰი თავის ტერიტორიიდან განდევნიდა მტერს

და ქვეყანაში მშვიდობა დამყარდებოდა. ამ შემთხვევაში საქმე ეხებოდა ბაქოსა და დარუბანდს (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 200-202.)

რუსეთ-ირანის 1732 წლის 21 იანვრის რემტის ხელშეკრულების (ტრაქტატის) მერვე მუხლი ეხება საქართველოს. ირანის შაჰი ვახტანგ VI-ს პპირდებოდა ქართლის სამეფო ტახტზე დაბრუნებას, როგორც კი ქართლზე ირანის პროტექტორატი აღდგებოდა (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 206.)

წყარო

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005.

ლიტერატურა:

1. გიორგი პაიჭაძე. ვახტანგ მეექვსე. თბ., 1981.
2. აღექსანდრე ფირცხალაიშვილი. საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 2000.
3. დავით კაციტაძე. ირანის ისტორია III-XVIII სს. თბ., 2001.
4. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტომი IV. თბ., 1973.
5. История Ирана. М., 1977.
6. История России. С древнейших времен до начала XXI века. В двух томах. Под редакцией А.Н. Сахарова. Том I. С древнейших времен до конца XVIII века. М., 2003.

დანართი I

რუსეთ-ირანის 1732 წლის 21 იანვრის რემტის ხელშეკრულების მეორე მუხლი

2. Обещается силой сего договора, по указу Ее Императорского Величества Всероссийской, что Ее Императорское Величество, показуя к Его Шахову Величеству безприктадный знак

своей высокой приязни, уступает прежние от антецессоров своих блаженной памяти всероссийских императоров, по трактатам и по праву оружия, за понесенные воинские многие оживления, имеющие претензии на провинции персидские с единого великодушия своего, невзирая на толь многие миллионы, на воинские иждивения употребленных своих денег, и а урон войск своих, от начала вступления в Персию понесенный; и обещает очистить и отдать от Его Шахова Величества с полной мочью определенному помянутому почтеннейшему и высокостепенному господину послу, провинцию Лагеджанскую с принадлежностями и весь Ранапук, по ту сторону Сепидруд-реки, в месяц от заключения и разменения сего трактата считая, не ожидая ратификации. Гилянскую же и Астрабатскую и прочие от Астрабата даже по Куру-реку провинции, по заключении сего трактата, и по полученной Шахова Величества на одной ратификации, или подтверждении в 5 месяцев в таком, в каком оные провинции и места ныне в цветущем состоянии обретаются и подпротекцией войск Ее Императорского Величества приведены, а доходы провинций Кутума и Шефта в месяц; прочих же провинций, по Куру-реку, доходы по заключении сего трактата и полученной Шахова Величества ратификации в три месяца, от людей Императорского Величества сбираны и в казну Шахова Величества отдаваны быть имеют, кому оные принимать повелено будет по вышеписанный пятимесячный срок. О прочих же провинциях и местах персидских от реки Куры, которые во владении Ее Императорского Величества обретаются, объявляются именем и по указу Ее Императорского Величества, что Ее Величество и оных к своему государству присовокупить не соизволяет, но обещает их тако ж возвратить во владение Его Шахова Величества сколь скоро в том безопасность усмотрится, а именно: когда Шахово Величество неприятелей своих, которые ныне имеются, из своих наследных провинций выгонит, и в спокойное владение государство свое приведет; что ни с какого иного намерения со стороны Ее Императорского Величества чинится, кроме доброжелательства к стороне Шахова Величества пререгая, дабы по выступлении скором Ее Императорского Величества войск из оных провинций и мест тамо в близости пребывающие горские непостоянные народы, соеди-

нясь паки с противляющимися Его Шахова Величества подданными вновь возмущение не учинили, и те от них, уже прежде хищением своим истощенные места, которые ныне под протекцией Ее Императорского Величества войск отдохнули, и жителями помножились, паки не вступили, и с прочими противниками Его Шахова Величества не соединились, и тем бы паки возмущение в Персии не возобновили; а сколь скоро Его Шахово Величество в спокойную власть своего государства себя приведет, то Ее Императорское Величество из прочих всех Персидского государства мест войска свои вывести, и оные определенными для принятия от Его Шахова Величества без всякого удержания вручить повелит; но притом Ее Императорское Величество, накрепко уговаривает, дабы те, от Ее императорского Величества российским оружием завоеванные, и Его Шахову Величеству возвращаемые провинции ни под каким образом в другие державы отдалы не были, которое великодушное Ее Императорское Величество объявление Его Шахово Величества видя, в том самом истинную к себе приязнь приемлет с благодарением и обещает взаимно всякими удобовозможными показаниями приязни своей к стороне Ее Императорского Величества воздавать.

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 200-202.

დახარბი II

**რუსეთ-ირანის 1732 წლის 21 იანვრის რეპტის
ხელშეკრულების მერვე მუხლი**

8. Понеже общ: верный Ее императорского Величества и Шахова Величества, Его Высочество царь Вахтанг Грузинский лишен своего владения, которому обещает Шахово Величество, что когда Грузия будет по-прежнему при Персии в Протекции Шахова Величества: тогда высокопомянутому в характере царском, по-прежнему обыкновению, в Грузии владение и правление иметь да определится.

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 206.

13. რუსეთ-ირანის 1735 წლის 10 მარტის განჯის ხელშეკრულება (განჯის ტრაქტატი)

1732 წლის აგვისტოში ნადირმა შაჰ-თამაზი ტახტიდან გადააყენა და ირანის შაჰად მისი რვა თვის ვაჟი აბასი გამოაცხადა. ნადირი მცირეწლოვანი შაჰის რეგენტი გახდა. 1732 წლის დამლევს ნადირი ოსმალთა წინააღმდეგ დაიძრა, აიღო ჰამადანი და ქერმან-შაჰთან გაანადგურა ოსმალეთის არმია, გაულიტა 40 ათასი კაცი, ტყვედ წაიყვანა 20 ათასი. ირანის ჯარებმა ალყა შემოარტყეს ბაღდადს. 1733 წლის დეკემბერში ნადირსა და ოსმალთა ფაშას აჰმედს შორის დაიდო ზავი. ზავის პირობით ირანს უბრუნდებოდა ოსმალეთისაგან მიტაცებული ყველა ტერიტორია, მათ შორის ქართლი და კახეთი. ოსმალეთის სულთანმა ზავის პირობები არ ცნო და ომი განახლდა. მალე ომმა სამხრეთ კავკასიაშიც გადმოინაცვლა.

1734 წლის ზაფხულში ნადირმა შემახა აიღო და რუსეთის იმპერატორს ანა ივანე ასულს დაპირებისამებრ დარუბანდისა და ბაქოს დაბრუნება მოსთხოვა. ოსმალეთი ქართლის, კახეთის, ასევე განჯისა და ერევნის ციხე-სიმაგრეების შენარჩუნებას ცდილობდა.

რუსეთმა, რომელიც დაინტერესებული იყო ირანთან კავშირით, ნებაყოფლობით თქვა უარი მდინარე მტკვრის სამხრეთით მდებარე ირანულ პროვინციებზე. რუსეთსა და ირანს შორის მოლაპარაკება მიმდინარეობდა განჯაში. ხელშეკრულებას ხელი მოეწერა 1735 წლის 10 მარტს (ალექსანდრე ფირცხალაშვილი. საქართველო-რუსეთ-ირანთურქეთის ურთიერთობანი XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 2000, გვ. 144-145; გიორგი ჰაიჭაძე. ვახტანგ მეექვსე. თბ., 1981, გვ. 172-173).

რუსეთ-ირანის 1735 წლის 10 მარტის განჯის ხელშეკრულების პირველი მუხლი ადასტურებდა რუსეთ-ირანის 1732 წლის 21 იანვრის რეშტის ხელშეკრულების პირობებს, რომლის ძალითაც რუსეთმა ირანს დაუბრუნა გილანი, მაზანდარანი და ასტრახადი. განჯის ხელშეკრულების (ტრაქტატის) პირველი მუხლებით კი რუსეთი ირანს და-

რუბანდსა და ბაქოს უბრუნებდა (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 208-209.)

რუსეთ-ირანის 1735 წლის 10 მარტის განჯის ხელშეკრულების მეოთხე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ განჯის ხელშეკრულება „ანახლებდა“ და „ადასტურებდა“ რუსეთ-ირანის 1732 წლის 21 იანვრის რეშტის ხელშეკრულების პირობებს (сим трактатом вечного союза, возобновить и подтвердить) (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. Москва, 2005, стр. 210). ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ძალაში რჩებოდა რუსეთ-ირანის 1732 წლის 21 იანვრის რეშტის ხელშეკრულების მერვე მუხლი, რომლის ძალითაც ირანის შაჰი ვახტანგ VI-ს ქართლის ტახტზე დაბრუნებას აღუთქვამდა.

რუსეთ-ირანის 1735 წლის 10 მარტის განჯის ხელშეკრულების (ტრაქტატის) პირველი მუხლი ირანს ავალდებულებდა დერბენტში არსებული ქართული ეკლესიის დაცვას და იქ ღვთისმსახურების გაგრძელების უზრუნველყოფას (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 209.)

წყარო

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005.

ლიტერატურა:

1. აღექსანდრე ფირცხალაიშვილი. საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 2000.

2. გიორგი პაცაძე. ვახტანგ მეექვსე. თბ., 1981.

3. დავით კაციტაძე. ირანის ისტორია III-XVIII სს. თბ., 2003.

4. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტომი IV. თბ., 1973.

5. История России. С древнейших времен до начала XXI века. В двух томах. Под редакцией А.Н. Сахарова. Том I. С древнейших времен до конца XVIII века. М., 2003.

6. История Ирана. М., 1977.

რუსეთ-ირანის 1735 წლის 10 მარტის განჯის
ხელშეკრულების პირველი მუხლი

1. За такое многое одолжение и дружбу, что учинено от стороны Российской империи, Иранское государство обещается, вечно с Российской империей пребыть в союзной дружбе, и крепко содержать российских приятелей за приятелей, а неприятелей российских за неприятелей иметь, и кто против сих двух Высоких Дворов войну начнет: то оба Высоких Двора против того неприятеля войну начать, и во всех случаях друг другу помогать должны. Города Баку и Дербент, никаким образом и ни под каким видом, в руки других держав, а паче обших неприятелей, не отдавать но всячески иметь старание, дабы оные в державе Иранского государства содержать. А которые обыватели вышепомянутых городов, будучи в подданстве, какие службы Ее Императорскому Величеству Всероссийскому и Российской империи, по верности своей отправляли оным никакого за то истязания не показать, и то им в неверность Иранскому государству не причитать. Имеющийся в Дербенте грузинский монастырь христианского закона, оный да пребудет во всем нерушим, и в нем, по обычаю и вере христианской, отправление службы позволяется, никакого помешательства ни от кого не будет, ниже служителям в оном, которых, как духовного, так и светского чина, не более шести человек быть имеет, никто никакого озлобления учинить да не дерзает.

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 208-209.

რუსეთ-ირანის 1735 წლის 10 მარტის განჯის ხელშეკრულების მეოთხე მუხლი

IV. Наперед сего в Ряше, между обоими дворами заключенный (21 января 1732 года) трактат, кроме тех артикулов, что уже пред сим в действо произведены, власно, акибы в сей артикул от слова до слова был внесен, сим трактатом вечного союза, возобновить и подтвердить, который нерушимо навеки храним и соержан быть имеет.

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 210.

14. რუსეთ-ოსმალეთის 1739 წლის 18 სექტემბრის საზავო ხელშეკრულება (ბელგრადის ტრაქტატი)

რუსეთ-ოსმალეთის 1724 წლის 12 ივნისის სტამბოლის საზავო ხელშეკრულება (ტრაქტატი) 1735 წლამდე არ დარღვეულა. 1735 წელს რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ომი დაიწყო, რომელიც 1739 წლამდე გაგრძელდა. ომის ფორმალური მიზეზი გახდა ყირიმის ხანის თავდასხმები რუსეთის სამხრეთ პროვინციებზე. ომის ნამდვილი მიზეზი ჩრდილოთ კავკასიასა და ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთში რუსეთისა და ოსმალეთის დაპირისპირება იყო.

1736 წელს რუსეთის არმიამ დაიკავა ყირიმის სახანოს დედაქალაქი ბახჩისარაი და აზოვის ციხე-სიმაგრე, 1737 წელს – მდინარე დნეპრის შესართავში მდებარე ოჩაკოვის ციხე-სიმაგრე. 1739 წელს რუსებმა სტაფუჩანთან (მდ. დნესტრზე) ოსმალეთისა და ყირიმის სახანოს გაერთიანებული ლაშქარი სასტიკად დაამარცხეს. 1739 წლის 18 სექტემბერს რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ბელგრადში ხელმოწერილ იქნა საზავო ხელშეკრულება (ტრაქტატი). ოსმალეთმა რუსეთს დაუთმო აზოვი, ოლონდ სამხედრო-საფორტიფიკაციო

ნაგებობების მშენებლობის უფლების გარეშე.

ბელგრადის საზაგო ხელშეკრულების ძალით, დამარცხების მიუხედავად, ოსმალეთმა შეინარჩუნა ყველა სიმაგრე ჩრდილო და აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში.

(Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 38-46).

ამრიგად, ოსმალეთს დარჩა მის მიერ ადრე დაკავებული სიმაგრეები აფხაზეთში, სამეგრელოსა და გურიაში.

წყარო

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005.

ლიტერატურა:

1. მერაბ ვაჩნაძე, ვახტანგ გურული. რუსეთის ისტორია. უძველესი დროიდან 1801 წლამდე. თბ., 2004.

2. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000) თბ., 2007.

3. История России. С древнейших времен до начала XXI века. В двух томах. Под редакцией А. Н. Сахарова. Том I. С древнейших времен до конца XVIII века. М., 2003.

15. რუსეთ-ოსმალეთის 1774 წლის 10 ივლისის საზაგო ხელშეკრულება (ქუჩუკ-კაინარჯის ტრაქტატი)

აზოვისპირეთისა და ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთის დაპყრობა რუსეთის იმპერიის საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ უმთავრეს მიმართულებად რჩებოდა. 1768 წელს რუსეთსა და ოსმალეთს შორის მორიგი ომი დაიწყო, რომელიც 1774 წლამდე გაგრძელდა. 1769 წელს აქტიური საბრძოლო მოქმედებები დაიწყო მოლდოვისა და ვალახეთის ტერიტორიაზე, ასევე აზოვის ზღვის სანაპირო რაიონებში. 1770 წელს რუსეთის არმიამ მდინარე ლარგასთან და მდინარე კაგულთან (მდინარე პრუტის შენაკადები) დაამარცხა ოსმალეთის არმია და მდინარე დუნაის მიაღწა. 1770

წელსვე რუსეთის სამხედრო ფლოტმა ხმელთაშუა ზღვაში, ჩესმენის ყურეში (მცირე აზიის სანაპირო), გაანადგურა ოსმალეთის სამხედრო ესკადრა. 1771 წელს რუსებმა ყირიმის სახანოს ტერიტორია დაიკავეს.

ოსმალეთთან ომში რუსეთის საიმპერატორო კარმა ქრისტიანი ხალხების გამოყენება გადაწყვიტა. 1769 წელს იმერეთისა და ქართლ-კახეთის სამეფოებმა რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი შეკრეს. 1769 წელს რუსეთის არმიის საექსპედიციო კორპუსი გენერალ გოტლიბ-კურტ-ჰენრიხ ტოტლებენის მეთაურობით საქართველოში შემოვიდა. 1770 წლის აპრილში ქართლ-კახეთისა და რუსეთის გაერთიანებული სამხედრო ძალა ოსმალეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად დაიძრა. ქართველებსა და რუსებს მტკვრის ხეობით ახალციხის მიმართულებით უნდა შეეციათ. 1770 წლის აპრილში გენერალმა გ. ტოტლებენმა აწყურის ციხის ალყის დროს ერეკლე II მოლაღატურად მიატოვა და უკან გამობრუნდა. მართალია, 1770 წლის 20 აპრილს ასპინძასთან გამართულ ბრძოლაში ქართლ-კახეთის ლაშქარმა ერეკლე II-ის სარდლობით ოსმალთა და ლეკთა გაერთიანებული ლაშქარი სასტიკად დაამარცხა, მაგრამ ქართველთა და რუსთა ლაშქრობა ოსმალეთის წინააღმდეგ ჩაიშალა. აწყურის ციხესთან ბრძოლის მიტოვების შემდეგ გენერალი გ. ტოტლებენი თავისი რაზმით იმერეთის სამეფოში გადავიდა. გენერალ გ. ტოტლებენის დალატი რუსეთის საიმპერატორო კარის შორსგამიზნული გეგმის ერთი დეტალი იყო.

სოლომონ I-მა ისარგებლა იმით, რომ ერეკლე II-მ ასპინძის ბრძოლაში ახალციხის ფაშის ძირითადი ძალები გაანადგურა და ოსმალებს შეუტია. 1770 წელს იმერეთის მეფემ ოსმალებს ცუცხვათისა და შორაპნის ციხეები დაატოვებინა. ამის შემდეგ სოლომონ I-მა ქუთაისის ციხეში გამაგრებულ ოსმალებს შეუტია, თუმცა ციხის აღება ერთბაშად ვერ მოახერხა. 1770 წლის 2 ივლისს სოლომონ II-მ და გენერალმა გ. ტოტლებენმა ბაღდადის ციხეს შემოარტყეს ალყა, მალე ოსმალთა გარნიზონი დანებდა. 6 აგვისტოს ღამით, გ. ტოტლებენის აშკარა თანადგომით, ოსმალთა გარნიზონი შეუშინველად გაიპარა ქუთაისის ციხიდან.

1770 წლის 3 ოქტომბერს გ. ტოტლებენმა ფოთის ციხეს შემოარტყა ალყა, მაგრამ ვერ აიღო. გ. ტეტლებენს მალე იმერეთის მეფესთანაც გაუფუჭდა ურთიერთობა. 1771 წლის მაისში იმერეთში რუსთა საექსპედიციო კორპუსის ახალი მეთაური გენერალი ა. სუხოტინი ჩავიდა. ფოთი ვერც ა. სუხოტინმა აიღო და 1771 წლის ოქტომბერში ციხე-სიმაგრეს ალყა მოხსნა. 1772 წლის ივნისში რუსეთის საექსპედიციო კორპუსმა საქართველოს საზღვრები დატოვა.

1774 წელს რუსეთ-ოსმალეთის ომი დასრულდა. ომის დასასრულისათვის ოსმალები განდევნილნი იყვნენ იმერეთის შემდეგი ციხეებიდან: ქუთაისიდან, ცუცხვათიდან, შორაპნიდან და ბაღდადიდან.

რუსეთ-ოსმალეთის 1768-1774 წლების ომი დამთავრდა საზავო ხელშეკრულებით (ტრაქტატით), რომელიც ხელმოწერილ იქნა 1774 წლის 10 ივლისს სოფელ ქუჩუკ-კაინარჯში (მდ. დუნაის მარჯვენა სანაპირო).

რუსეთ-ოსმალეთის 1774 წლის 10 ივლისის ქუჩუკ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულების (ტრაქტატის) ძალით რუსეთმა მიიღო შავ ზღვაზე გასასვლელი — შავი ზღვისპირეთის სტეპის ზონა (ნოვოროსია). ქუჩუკ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულების ოცდამესამე მუხლი ეხებოდა საქართველოს, კერძოდ, დასავლეთ საქართველოს. საზავო ხელშეკრულების ოცდამესამე მუხლი ძალზე მნიშვნელოვანია, ამიტომ მას მთლიანად მოვიტანთ:

„საქართველოსა და სამეგრელოში მდებარე ციხეები: ბაღდადი, ქუთაისი და შორაპანი, რომლებიც რუსეთის იარაღით არიან მოპოვებულნი, რუსეთისაგან იმათ კუთვნილად იქნება აღიარებული, ვისაც ისინი ძველთაგანვე ეკუთვნოდნენ; თუ ეს ქალაქები ნამდვილად ძველთაგანვე, ან დიდი ხანია, ბრწყინვალე პორტას ექვემდებარებოდნენ, მის საკუთრებად იქნებიან ცნობილნი; ამ ტრაქტატის გაცვლის შემდეგ, დათქმულ დროს, რუსეთის ჯარები გამოვლენ დასახელებული პროვინციებიდან — საქართველოდან, სამეგრელოდან. ბრწყინვალე პორტა, თავის მხრივ, ტრაქტატის პირველი არტიკულის შესაბამისად ვალდებულებას იღებს ყველა იმათი სრული ამნისტია გამოაცხადოს, რომლებმაც მას ომის მიმდინარეობის დროს ამ მხარეში რაიმე

შეურაცხყოფა მიაყენეს. ბრწყინვალე პორტა საზეიმოდ და სამუდამოდ ამბობს უარს ხარკად ჭაბუკებისა და ქალიშვილების მოთხოვნასა და ყოველგვარ სხვა გადასახადზე: პორტა ვალდებულებას კისრულობს არც ერთი მათგანი არ ჩათვალოს თავის ქვეშევრდომად, იმათ გარდა, რომლებიც მას ძველთაგანვე ეკუთვნოდნენ: ქართველებისა და მეგრელების მფლობელობაში მყოფ ყველა ციხეს და გამაგრებულ ადგილებს დატოვებს მათ გამგებლობასა და დაცვაში; ასევე არავითარი სახით არ შეავიწროვებს ქართველთა სარწმუნოებას, მონასტრებსა და ეკლესიებს, არ შეუშლის ხელს ძველი ეკლესია-მონასტრების შეკეთებას და ახალთა აგებას, ჩილდირის ვალმა და სხვა გამგებლებმა თუ ოფიცრებმა არ შეავიწროვონ ისინი ისეთი მოთხოვნებით, რომლებსაც შეიძლება მოჰყვეს მათი მამულების დაკარგვა. მაგრამ რადგანაც დასახელებული ხალხები ბრწყინვალე პორტას ქვეშევრდომები არიან, ამიტომ რუსეთის იმპერია შემდეგში მათ საქმეებში სრულიად არ უნდა ჩაერიოს და არც შეავიწროვოს ისინი.

ამრიგად, ქუჩუკ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულება (ტრაქტატი) იყო რუსეთის მიერ დადებული პირველი საერთაშორისო ხელშეკრულება, რომელიც საქართველოს ინტერესებს იცავდა.

წყარო:

1. Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005.
2. ქუჩუკ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულების ტექსტი გამოსცა ე. ი. დრუჟინინამ (იხ. Е. И. Дружинина. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (Его подготовка и заключение). М., 1955, стр. 349-360).

ლიტერატურა:

1. ვალერიან მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან. ნაწილი III. ნაკვეთი I. თბ., 1988; ნაწილი III.

ნაკვეთი II. თბ., 1997.

2. შოთა ლომსაძე. სამცხე-ჯავახეთი (XVIII საუკუნის შუა წლებიდან XIX საუკუნის შუა წლებამდე). თბ., 1975.

3. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტომი IV. თბ., 1973.

4. მიხეილ რეხვიაშვილი. იმერეთი XVIII საუკუნეში. თბ., 1982.

5. მიხეილ რეხვიაშვილი. იმერეთის სამეფო (1462-1810 წწ.). თბ., 1989.

6. მიხეილ სვანიძე. ოსმალეთის ისტორია (1299-2000) თბ., 2007

7. Е. И. Дружинина. Ключук-Кайнарджийский мир 1774 года (Его подготовка и заключение). Москва, 1955.

8. Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII – начало XX вв. Под редакцией Н. С. Киняпина. М., 1978.

9. Н. С. Киняпина, М. М. Блиев, В.В. Дегоев. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России. Вторая половина XVIII – 80-е годы XIX в. М., 1984.

დანართი

რუსეთ-თურქეთის 1774 წლის 10 ივლისის ქუჩუკ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულების ოცდამესამე მუხლი

Art. 23. В части Грузии и Мингрелии находящиеся крепости Богдадчик, Кутаис и Шегербань, российским оружием завоеванные, будут Россией признаны принадлежащими тем, кому они издревле принадлежали, так, что ежели подлинно оные города издревле, или с давнего времени были под владением Блистательной порты, то будут признаны ей принадлежащими: а по размене настоящего трактата в условленное время, российские войска выдут из помянутых провинций Грузии и Мингрелии. Блистательная же Порта со своей стороны обязывается, в сходственность с содержанием первого артикула, дозволить совершенную амнистию

всем тем, которые в том краю, в течение настоящей войны, каким ни есть образом ее оскорбили. Горжественно и навсегда отказывается она требовать данн отроками и отроковицами и всякого рода других податей, обязывается не почитать между ими никого за своих подданных кроме тех, кои издревле ей принадлежали, все замки и укрепленные места, бывшие у грузинцев и мингрельцев во владении, оставить паки под собственной их стражей и правлением, так как и не притестать никоим образом веру, монастыри и церкви, и не препятствовать поправлению старых, созиданию новых, и да не будут притесняемы какими-либо требованиями от губернатора чилдирского и от прочих начальников и офицеров в лишению их имений. Но как помянутые народы находятся подданными Блистательной Порты, по Российской империя не имеет со всем впредь в оные вмешиваться, ниже притеснять их.

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 56-57; Е.И. Дружинина. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (Его подготовка и заключение). М., 1955, стр. 356.

16. რუსეთ-ოსმალეთის 1791 წლის 29 დეკემბრის საზავო ხელშეკრულება (იასის ტრაქტატი)

რუსეთის ბრძოლა ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთსა და აზოვისპირეთში გაბატონებისათვის 1783 წელს მნიშვნელოვანი გამარჯვებით დასრულდა ყირიმის სახანო რუსეთის შემადგენლობაში გადავიდა. ოსმალეთი ვერ ეგუებოდა ყირიმის სახანოს დაკარგვას. 1787 წელს ოსმალეთმა რუსეთს ყირიმის სახანოს დაბრუნება მოსთხოვა, რაზეც რუსეთმა უარი განაცხადა. ომი გარდაუვალი გახდა. 1787 წელს დაიწყო რუსეთ-ოსმალეთის მორიგი ომი, რომელიც 1791 წლამდე გაგრძელდა. 1787 წელს კინბურნთან (ოჩაკოვის მახლობლად) რუსეთის არმიამ ოსმალები სასტიკად დაამარცხა. 1788 წელს რუსებმა ოჩაკოვის ძლიერი ციხე-სიმაგრე დაიკავეს. 1789 წელს ფოქშასთან (მდინარე რიმნიკზე) ოსმალები კიდევ უფრო სასტიკად დამარცხდნენ. 1790 წელს რუსეთის არმიამ აიღო მდინარე დუნაის შესართავში მდებარე იზმაილის ციხე-სიმაგრე. რუსეთის სამხედრო ფლოტმა შავ ზღვაზე რამდენჯერმე დაამარცხა ოსმალეთის ფლოტი. დამარცხებული ოსმალეთი ზავზე დათანხმდა.

1791 წლის 29 დეკემბერს იასში რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დაიდო საზავო ხელშეკრულება (ტრაქტატი). რუსეთ-ოსმალეთის 1791 წლის 29 დეკემბრის იასის საზავო ხელშეკრულებამ (ტრაქტატმა) დაადასტურა რუსეთ-ოსმალეთის 1774 წლის 10 ივლისის ქუჩუკ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულების (ტრაქტატის) ყველა მუხლი. საზავო ხელშეკრულების ძალით ყირიმის ნახევარკუნძული რუსეთის ტერიტორიად გამოცხადდა. რუსეთს გადაეცა შავი ზღვის სანაპირო მდინარეებს დნესტრსა და სამხრეთ ბუგს შორის (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 63-64).

იასის საზავო ხელშეკრულება საქართველოსაც შეეხო. ოსმალეთმა ცნო 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატი ანუ ქართლ-კახეთის სამეფოს შესვლა რუსეთის მფარველობაში. საზავო ხელშეკრულების მეხუთე მუხლის

ძალით ოსმალეთის სულთანი ვაღდებულებას იღებდა, რომ ახალციხის ფაშა თავს აღარ დაესხმოდა ქართლ-კახეთის მეფის (საზავო ხელშეკრულების ტექსტში: царем Карталинских – მ.ვ., ვ.გ.) სამფლობელოებს (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 65). დასავლეთ საქართველოს (იმერეთის სამეფოს, სამეგრელოს, გურიისა და აფხაზეთის სამთავროების) მიმართ ძალაში დარჩა 1774 წლის 10 ივლისის ქუჩუკ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულების (ტრაქტატის) პირობები.

წყარო

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს ისტორია ნარკვევები. რვა ტომად. ტომი IV. თბ., 1973.

2. ოთარ გიგინეიშვილი. ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან. თბ., 1982.

3. მერაბ განაძე, ვახტანგ გურული. რუსეთის ისტორია. უძველესი დროიდან 1801 წლამდე. თბ., 2004.

4. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007.

5. Н.С. Киняпина, М.М. Блиев, В.В. Дегоев. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России. Вторая половина XVIII – 80-е годы XIX в. М., 1984.

დანართი

რუსეთ-ოსმალეთის 1791 წლის 29 დეკემბრის
იასის საზავო ხელშეკრულების მეხუთე მუხლი

Ст. V. Вдоказательстве между обеими Договаривающимися Империями искренности и дружбы, которые, не довольствуясь

единым ныне восстановлением мира и доброго согласия между ими, ищут и на будущие времена утвердить оный прочным образом, отвращая со всевозможным радением все причины, могущие подать повод к спорам и отсуде, Блистательная Порта обещает подтвердить вновь издаваемым фирманом данный прежде, чтоб ахалцихский губернатор, пограничные начальники и прочие отныне впредь ни тайно, ни явно, ни под каким видом не оскорбляли и не беспокоили земель и жителей владеемых царем Карталинским, о чем и отправить к помянутому ахалцыхскому губернатору, к пограничным начальникам и к прочим со строжайшим прешением и подтверждением указы.

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 65.

17. რუსეთ-ოსმალეთის 1812 წლის 16 მაისის საზავო ხელშეკრულება (ბუქარესტის ტრაქტატი)

XVIII საუკუნეში რუსეთთან ომებში დამარცხების მიუხედავად ოსმალეთი რევანშისათვის ემზადებოდა. XIX საუკუნის დამდეგს რუსეთსა და საფრანგეთს შორის ოსმალეთის ლაიკრება დამთავრდა იმით, რომ აუსტერლიცის ბრძოლაში (1805 წ.) რუსეთის მარცხის შემდეგ ოსმალეთი საფრანგეთს მიემხრო და რუსეთთან ურთიერთობას ხელოვნურად დაბაედა. ოსმალეთმა რუსეთის გემებისათვის ბოსფორისა და დარდანელის სრუტეები დახურა. ამავე დროს სულთანმა უგულებელყო რუსეთთან დადებული საზავო ხელშეკრულებებით მოლდოვას, ვალახეთისა და სერბეთის მიმართ ნაკისრი ვალდებულებები.

1806 წელს დაიწყო რუსეთ-ოსმალეთის ომი, რომელიც 1812 წლამდე გაგრძელდა. ოსმალეთი მიზნად ისახავდა ყირიმის ნახევარკუნძულისა და ჩრდილოეთ შავი ზღვისპირეთის დაბრუნებას, ასევე მოლდოვაზე, ვალახეთსა და სერბეთზე სრული ბატონობის დამყარებას.

1806-1810 წლებში რუსეთმა დუნაისპირეთსა და ბალკანეთზე ვერ შეძლო ფართომასშტაბიანი საბრძოლო ოპერაციების წარმოება. 1810 წელს რუსეთის არმიამ გადალახა მდინარე დუნაი და მიაღწია ბალკანეთის უღელტეხილებს. რუსებმა მიღწეულის შენარჩუნება ვერ შეძლეს, ჩრდილოეთ ბულგარეთი დატოვეს და საწყის პოზიციებზე დაიხიეს. 1811 წელს რუსეთის არმია შეტევაზე გადავიდა და რამდენიმე ბრძოლაში ოსმალეთის არმია სასტიკად დაამარცხა.

რუსეთის არმიამ წარმატებები მოიპოვა კავკასიის ფრონტზეც. 1810 წელს რუსებმა აიღეს ფოთი და სოხუმი, 1811 წელს – ახალქალაქი.

1812 წლის 16 მაისს ბუქარესტში რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დაიდო საზავო ხელშეკრულება (ტრაქტატი). ბუქარესტის საზავო ხელშეკრულების (ტრაქტატის) მესამე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ უცვლელად რჩებოდა რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ადრე დადებული ყველა ხელშეკრულება (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 71.) ბუქარესტის საზავო ხელშეკრულებით რუსეთმა მიიღო ბესარაბია (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 71-72).

რუსეთ-ოსმალეთის 1812 წლის 16 მაისის ბუქარესტის საზავო ხელშეკრულება შეეხო საქართველოს. ოსმალეთმა სცნო ქართლ-კახეთის სამეფოს, იმერეთის სამეფოს, გურიის, სამეგრელოსა და აფხაზეთის სამთავროების გადასვლა რუსეთის მფლობელობაში. საზავო ხელშეკრულების მეექვსე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ რუსეთ-ოსმალეთის საზღვარი აზიაში უნდა აღდგენილიყო ომამდელი სახით. რუსეთს ოსმალეთისათვის უნდა დაებრუნებინა აზიაში (სამხრეთ კავკასიაში) დაკავებული ციხე-სიმაგრეები, ქალაქები, დაბები და სოფლები (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 72-73).

რუსეთმა ოსმალეთს დაუბრუნა ფოთი და ახალქალაქი, მაგრამ შეძლო სოხუმის შენარჩუნება. სოხუმი რუსეთს დარჩა იმის გამო, რომ 1810 წელს აფხაზეთის მთავარი რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომობაში შევიდა.

დამარცხებულმა ოსმალეთმა თავი ვეღარ გამოიღო აუხაზეთის შენარჩუნების მიზნით. საბოლოოდ რუსეთს დარჩა შავი ზღვის სანაპირო სოხუმიდან რედუტ-კალემდე (მდ. ხობის შესართავამდე).

წყარო

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005.

ლიტერატურა:

1. შერაბ ვაჩნაძე, ვახტანგ გურული. რუსეთის ისტორია. XIX საუკუნე. თბ., 2003.

2. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტომი IV. თბ., 1973.

3. შოთა ლომსაძე. სამცხე-ჯავახეთი (XVIII საუკუნის შუა წლებიდან XIX საუკუნის შუა წლებამდე). თბ., 1975.

4. თათარ გიგინეიშვილი. ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან. თბ., 1982.

5. მიხეილ სვანიძე. ოურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007.

6. А. Д. Новичев. История Турции. II. Новое время. Часть первая (1792-1839). М., 1968.

7. Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII – начало XX вв. Под редакцией Н. С. Киняпина. М., 1978.

8. Н. С. Киняпина, М.М. Блиев, В.В. Дегоев. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России. Вторая половина XVIII – 80-е годы XIX в. М., 1984.

9. История России. XIX – начала XX вв. Под редакцией В. А. Федорова. М., 2000.

რუსეთ-ოსმალეთის 1812 წლის 16 მაისის ბუქარესტის საზავო ხელშეკრულების მეექვსე მუხლი

Ст. VI. Кроме границы реки Прута, границы со стороны Азии и других мест восстанавливаются совершенно так, как оные были прежде до войны, и как постановлено с третьей статье предварительных пунктов. Вследствие чего Российский Императорский двор отдает и возвращает Блистательной Порте Оттоманской, в таком состоянии, в каком теперь находятся крепости и замки, внутри сей границы лежавшие и оружием его завоеванные, купно с городами, местечками, селениями, жилищами и со всем тем, что сия земля в себе содержит.

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 72-73.

18. რუსეთ-ირანის 1813 წლის 12 ოქტომბრის საზავო ხელშეკრულება (გულისთანის ტრაქტატი)

ქართლ-კახეთის დაპყრობის (1801-1802 წწ.) შემდეგ რუსეთის იმპერია შეუდგა სამხრეთ-აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის სხვა ტერიტორიების დაპყრობას. 1802 წელს ყუბის და თალიშის ხანები იძულებულნი გახდნენ რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესულიყვნენ. განჯის ხანმა უარი თქვა რუსეთის ქვეშევრდომობის მიღებაზე. 1804 წელს საქართველოს მთავარსარდალმა გენერალმა პავლე ციციანოვმა განჯის სახანოს დაპყრობა დაიწყო. რუსეთისა და ირანის ურთიერთობა დაიძაბა და 1804 წელს ამ ორ ქვეყანას შორის ომიც დაიწყო. ირანის ჯარები აღმოსავლეთ სომხეთიდან თბილისისაკენ გაჭრას ცდილობდნენ. ამის საპასუხოდ პავლე ციციანოვმა ერევანს შეუტია. რუსებმა ეწმიაძინთან ირანის ჯარი დაამარცხეს და ერევანს

შემოარტყეს ალყა. ერევნის ალყა დიდხანს (1804-1805 წწ.) გაგრძელდა. სამაგიეროდ, რუსებმა უკუაგდეს თბილისის მიმართულებით შეტევაზე გადმოსული ირანის ჯარები. რუსებმა შეტევა განაუთარეს ჩრდილოეთ აზერბაიჯანში და დაიკავეს ყარაბაღის, შექისა და შირვანის სახანოები. ოსმალეთთან ომის დაწყების შემდეგ (1806 წ.) რუსეთს ირანთან ომის გაგრძელება გაუჭირდა. 1812 წელს ირანის ჯარები ყარაბაღში შეიჭრნენ, მაგრამ ასლანდუზის ახლოს რუსებმა კვლავ დაამარცხეს მოწინააღმდეგე. ამის შემდეგ რუსეთ-ირანის ომში მნიშვნელოვანი ბრძოლები აღარ გამართულა.

1813 წლის 24 ოქტომბერს სოფელ გულისთანში (ყარაბაღში) ხელი მოეწერა რუსეთ-ირანის საზავო ხელშეკრულებას (ტრაქტატს).

გულისთანის საზავო ხელშეკრულების მესამე მუხლით რუსეთის შემადგენლობაში გადადიოდა ყარაბაღისა და განჯის სახანოები, შექის, შირვანის, დერბენდის, ყუბის, ბაქოს და თალიშის სახანოების ტერიტორიის ის ნაწილი, რომელიც რუსეთის ჯარებს ეკავათ. რუსეთის ხელში გადადიოდა ასევე მთელი დაღესტანი, საქართველო (იგულისხმებოდა ქართლ-კახეთი – მ. ვ. ვ. გ.) შურეგალის პროვინციასთან ერთად, იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი და მთელი ის ტერიტორია, რომელიც მდებარეობდა კავკასიის ხაზსა (გადიოდა ჩრდილო კავკასიაში – მ. ვ. ვ. გ.) და გულისთანის საზავო ხელშეკრულებით დადგენილ რუსეთ-ირანის ახალ საზღვარს შორის (Т. Юзefович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 214). რაც შეეხება გულისთანის საზავო ხელშეკრულებით რუსეთ-ირანის ახალი საზღვრის დადგენას, აქ ბევრი რამ ბუნდოვანი იყო (ღუიზა შენგელია. ამიერკავკასია და ირან-რუსეთის ურთიერთობა XIX საუკუნის პირველ მესამედში. თბ., 1979, გვ. 52). ხელშეკრულების მეორე მუხლის მიხედვით რუსეთ-ირანის საზღვარი იწყებოდა ადინე ბაზართან და პირდაპირი ხაზით გადადიოდა შუღანის ველზე, მიუყვებოდა მდინარე არაქსს იმ ადგილამდე, სადაც მდინარე არაქსს მდინარე ქაფნაქჩაი ერთვის, შემდეგ საზღვარი გასდევდა

ყარაბაღის, ნახჭევანის, ერევანის სახანოების საზღვრებს და შურეგაღლის რაიონიდან მდინარე არფაჩაიმდე გრძელდებოდა (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр.213-214). ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ საქართველოს ისტორიული ტერიტორია ჭარ-ბელაქანი (საინგილო) ირანმა რუსეთს დაუთმო.

წყარო

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005.

ლიტერატურა:

1. ლუიზა შენგელია. ამიერკავკასია და ირან-რუსეთის ურთიერთობა XIX საუკუნის პირველ მესამედში. თბ., 1979.

2. Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII – начало XX вв. Под редакцией Н. С. Княпина. М., 1978.

3. Н. С. Княпина, М.М. Блиев, В.В. Дегоев. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России. Вторая половина XVIII – 80-е годы XIX в. М., 1984.

4. Н. С. Княпина. Внешняя политика России первой половины XIX в. М., 1963.

დანართი

რუსეთ-ირანის 1813 წლის 12 ოქტომბრის
გულისთანის საზავო ხელშეკრულების მეორე და
მესამე მუხლები

Ст. II. Поелику чрез предварительные сношения между двумя Высокими Державами, взаимно соглашеность уже, чтобы восстановить мир на основании status quo ad presentem. то есть, дабы каждая сторона осталась при владении теми землями,

ханствами и владениями, какие ныне находятся в совершенной их власти; то границей между империей Всероссийской и Персидским государством, от сего времени впредь, да будет следующая черта: начиная от урочища Одина-Базара прямой чертой чрез Муганскую степь до Еди-булукского брода на реке Аракс, оттоль вверх по Араксу до впадения в оную речки Капанакчая, далее же правой стороной речки Капанакчая до хребта Мигринских гор и оттуда продолжая черту межами ханств: Карабахского и Нахичеванского хребтом Алагезских гор до урочища Даралагеза, где соединяются межи ханств. Карабахского, Нахичеванского, Ериванского и части Елисаветпольского округа (бывшего Ганжинского ханства) потом, от сего места межой, отделяющей Ериванское ханство от земель Елисаветпольской округи, так же Шамшадильской и Казахской до урочища Эшок-Мейдана, и от оногo хребтом гор по течению правой стороны речки и дороги Гимзачимана по хребту уже Бамбакских гор до угла межи Шурагельской; от сего же угла до верху снеговой горы Алагеза, а отсель по хребту гор межой Шурагельской, между Мастарасом и Артиком до речки арпачая. Впрочем, как Талышинское владение в продолжении войны переходило из рук в руки, то границы сего ханства со стороны Зинзелей и Ардавиля, для большей верности, определены будут по заключении и ратификации сего трактата избранными с обеих сторон комиссарами со взаимного согласия, кои под руководством главнокомандующих с обеих сторон сделают верное и подробное описание земель, деревень и ушений, также рек, гор, озер и урочищ, кои до настоящего времени находятся в действительной власти каждой стороны, и тогда определится черта границ Тельшинского ханства на основании *status quo ad presentem*, таким образом, чтобы каждая сторона осталась при своем владении Равным образом и в вышеупомянутых границах, ежели что перейдет за черту той ли другой стороны, то что разобрании комиссарами обеих Высоких Держав, каждая сторона, на основании *status quo ad presentem*, доставит удовлетворение.

Ст. III. Его Шахское Величество, в доказательство искренней приязни своей к Его Величеству императору Всероссийскому, сим торжественно признает, как за себя, так и

за высоких преемником персидского престола, принадлежавшим в собственность Российской империи ханства: Карабахское и Ганджинское, обращенное ныне в провинцию под названием Елисаветпольской; так же ханства: Шекинское, Ширванское, Дербентское, Кубинское, Бакинское и Тальшенское теми землями сего ханства, кои ныне состоят во власти Российской империи. При том весь Дагестан, Грузию с Шурагельской провинцией, Имеретию, Гурию, Мингрелию и Абхазию, равным образом все владения и земли, находящиеся между постановленной ныне границей и Кавказской линией, с прикосновенными к сей последней и к Каспийскому морю землями и народами.

**Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005
стр. 213-214.**

19. რუსეთ-ირანის 1828 წლის 10 თებერვლის საზავო ხელშეკრულება (თურქმანჩაის ტრაქტატი)

ირანი ვერ ეგუებოდა *1813 წლის 12 ოქტომბრის გულისთანის საზავო ხელშეკრულების (ტრაქტატის) პირობებს. ირანს რუსეთის წინააღმდეგ აქეზებდა ინგლისი, რომელსაც არ სურდა რუსეთის გაბატონება სამხრეთ კავკასიაში, განსაკუთრებით, კასპიისპირეთში. 1826 წელს რუსეთსა და ირანს შორის მორიგი ომი დაიწყო, რომელიც 1828 წლამდე გაგრძელდა. 1826 წელს ირანის 60 ათასიანი არმია აზერბაიჯანში შეიჭრა, ყარაბაღი და განჯა დაიკავა და ბაქოს მიადგა. იმავდროულად ირანის არმია საქართველოს საზღვრებისაკენ გაიჭრა და თბილისს შეუქმნა საფრთხე. რუსებმა თავდაცვის ორგანიზება შეძლეს, შემდეგ შეტევაზე გადავიდნენ და 1826 წლის სექტემბერში შამქორთან სასტიკად დაამარცხეს მოწინააღმდეგე. 1826 წლის ბოლოსათვის რუსებმა ირანის არმია ჩრდილოეთ აზერბაიჯანიდან განდევნეს. 1827 წელს რუსებმა აიღეს ერევანი. 1827 წლის სექტემბერში რუსებმა თავრიზი დაიკავეს. 1828 წლის იანვარში რუსეთის არმიამ თეირანის

მიმართულებით შეუტია და დაიკავა ურმია, მარაღა, არღებილი და მიანი. ირანის შაჰმა ზავი ითხოვა.

რუსეთსა და ირანს შორის საზავო ხელშეკრულება (ტრაქტატი) დაიდო 1828 წლის 10 თებერვალს სოფელ თურქმანჩაიში (მიანთან). თურქმანჩაის საზავო ხელშეკრულების მესამე მუხლის ძალით ირანმა ცნო ერევნისა და ნახჭევანის სახანოების გადასვლა რუსეთის შემადგენლობაში (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 219).

თურქმანჩაის საზავო ხელშეკრულების მეოთხე მუხლით დადგინდა რუსეთ-ირანის საზღვარი. საზღვარი იწყებოდა რუსეთ-ოსმალეთის საზღვრის იმ ადგილიდან, რომელიც პირდაპირი ხაზით ყველაზე ახლოს იყო მცირე არარატის მწვერვალთან. შემდეგ სასაზღვრო ხაზი მიუყვებოდა მდინარე არარატს მდინარე არაქსთან შეერთებამდე, შერუდის მოპირდაპირე მხარეს. არარატს არაქსთან შეერთების ადგილიდან საზღვრის ხაზი მიუყვებოდა მდინარე არაქსს აბას-აბადის ციხე-სიმაგრემდე (მდ. არაქსის მარჯვენა ნაპირზე). აბას-აბადის გასწვრივ 3 1/2 ვერსის სიგანე ტერიტორია უნდა გადასულიყო რუსეთის შემადგენლობაში. აბას-აბადიდან სასაზღვრო ხაზი გასდევდა მდინარე არაქსს ედიბულუკის ფონამდე, შემდეგ კი გადაკვეთდა მულანის ველს მდინარე ბოლგარუმდე. საიდანაც საზღვარი მიუყვებოდა მდინარე ბოლგარუს მდინარეების ადინე ბაზრისა და სარიყამიშის შეერთების ადგილამდე, აქედან კი საზღვარი გასდევდა მდინარე ადინე ბაზარს, შემდეგ მდინარე ასტარს ამ მდინარის კასპიის ზღვაში ჩადინების ადგილამდე (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 219-220).

ამრიგად, საქართველოს ისტორიული ტერიტორია ჭარ-ბელაქანი (საინგილო) რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში დარჩა.

ლიტერატურა:

1. ნიკო ქორთუა. ამიერკავკასია რუსეთ-ირანის 1826-1828 წლების ომში. თბ., 1978.

2. ლუიზა შენგელია. ამიერკავკასია და ირან-რუსეთის ურთიერთობა XIX საუკუნის პირველ მესამედში. თბ. 1979.

3. Н. С. Княпина. Внешняя политика России первой половины XIX в. М., 1963.

4. Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII – начало XX вв. Под редакцией Н. С. Княпина. М., 1978.

5. Н. С. Княпина, М. М. Блиев, В.В. Дегоев. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России. Вторая половина XVIII – 80-е годы XIX в. М., 1984.

6. История России. XIX – начала XX вв. Под редакцией В. А. Федорова. М., 2000.

დანართი

რუსეთ-ირანის 1828 წლის 10 თებერვლის თურქმანჩაის საზავო ხელშეკრულების მესამე და მეოთხე მუხლები

Ст. III. Его Величество шах Персидский от своего имени, и от имени своих наследников и преемников, уступает Российской империи в совершенную собственность ханство Эриванское по сю и по ту сторону Аракса, и ханство Нахичеванское. Вследствие сей уступки, Его Величество шах обещает, не позже шести месяцев, считая от подписания настоящего договора, сдать российским начальствам все архивы и публичные документы, относящиеся

до управления обоими вышеозначенными ханствами.

Ст. IV. С согласия обеих Высоких Договаривающихся Сторон постановляется границей между обоими государствами следующая черта: начиная с той точки от границы турецких владений, которая всех ближе в прямом направлении отстоит от вершины Малого Арарата; потом сия граничная черта продолжится по течению той реки до впадения оной в Аракс против Шерура; от сего пункта она пойдет по руслу реки Аракса до крепости Аббас-Абада; здесь около внешних укреплений сей крепости, находящихся на правом берегу Аракса, будет обведена окружность шириной в пол-агача, т.е. в 3 1/2 российских версты во всех направлениях, и про странство земли, содержащееся в сей окружности сполна будет принадлежать исключительно России, и имеет быть отрезано с величайшей точностью в течение двух месяцев считая от сего числа. Начиная с того места, где означенная окружность с восточной стороны примкнется к берегу Аракса, пограничная черта пойдет паки по руслу сей реки до Едибулукского брода; оттуда персидское владение будет простираться, по руслу реки Аракс на 3 очага, т.е. на 21 российскую версту, потом граница пойдет прямо чрез Муганскую степь до реки Болгару к месту, лежащему 3-мя ачагами, т.е. 21 верстой ниже соединения двух речек: Одинабазара и Саракамышши. Оттуда граница продолжится по левому берегу реки Болгару вверх до соединения помянутых речек Одинабазара и Саракамышши; потом по правому берегу восточной реки Одинабазара до ее верховья, а отселе до вершины Джикоирских высот, так, что все воды, текущие с сих высот к Каспийскому морю, будут принадлежать России, а все воды, изливающиеся на сторону Персии, будут принадлежать Персии. Поелику же здесь граница между обоими государствами определяется вершиной гор; то поожено, что покатость их к морю Каспийскому должна принадлежать к России, а противоположная покатость имеет принадлежать Персии. От вершины Джикоирских высот граница пролегает до вершины Камаркуя по горам, отделяющим Талыш от округа Арши. Горные верхи, разделяющие течение вод на обе стороны, будут составлять здесь пограничную черту точно так

же, как выше было сказано о пространстве между верховьем Одинабазара и Джикоирскими вершинами. Далее пограничная черта, с непрерывным наблюдением выше изложенного правила относительно течения вод, будет следовать от Камаркуйской вершины по хребту гор, разделяющих округ Зуванта и округ Арши, до границы округа Велькиджи. Таким образом, округ Зувант, за исключением части, лежащей на противной стороне от вершин помянутых гор, присоединится к России. От границы округа Велькиджи, пограничная между обоими государствами черта, в постоянной сообразности с вышеозначенным правилом течения вод, будет следовать по вершинам Клопуты и по главной цепи гор, прелегающих по округу Велькиджи, до северного истока реки Астары; оттуда по руслу сей реки, до впадения ее в Каспийское море, где и оканчивается пограничная черта, имеющая отделять российские владения от персидских.

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005, стр. 219-220.

20. რუსეთ-ოსმალეთის 1829 წლის 2 სექტემბრის საზავო ხელშეკრულება (ადრიანოპოლის ტრაქტატი)

რუსეთისა და ოსმალეთის დაპირისპირებამ ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე და რუსეთის იმპერიის სწრაფვამ, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან შედარებით უპირატესი გავლენა მოეპოვებინა ოსმალეთზე რუსეთ-ოსმალეთის ახალი ომი გამოიწვია. ომი 1828 წელს დაიწყო და 1829 წლამდე გაგრძელდა. რუსეთ-ოსმალეთის ომი თავიდანვე ორ ფრონტზე – ბალკანეთსა და ხმელთაშუაზიაში – დაიწყო.

1828 წელს რუსეთის არმიამ გადალახა მთავარი პრუტი და მოლდოვას სამთავროს ტერიტორიაზე შეიჭრა. რუსებმა დაიკავეს იასი და ბუქარესტი. 1829 წელს რუსეთმა

არმიამ აიღო ძლიერი ციხე-სიმაგრეები – შულმა და სილისტრია. 1829 წელს რუსებმა გადალახეს ბალკანეთის მთები და უბრძოლველად შევიდნენ ადრიანოპოლში. წარმატება მოიპოვეს რუსებმა ჩრდილო-დასავლეთ შავი ზღვისპირეთსა და კავკასიაში. 1828 წელს რუსეთის არმიამ დაიკავა ანაპა (ჩრდილო-დასავლეთ შავი ზღვისპირეთი), ყარსი, ახალციხე და ბაიაზეთი.

1829 წლის 2 სექტემბერს ადრიანოპოლში რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დაიდო საზავო ხელშეკრულება (ტრაქტატი). ადრიანოპოლის საზავო ხელშეკრულების ძალით რუსეთმა მიიღო მდინარე დუნაის დელტა (შესართავი). საზღვარი რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ევროპაში კვლავ მდინარე პრუტზე უნდა დარჩენილიყო (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. Москва, 2005, стр. 90-91).

რუსეთ-ოსმალეთის 1829 წლის 2 სექტემბრის ადრიანოპოლის საზავო ხელშეკრულების მეოთხე მუხლის ძალით ოსმალეთმა აღიარა რუსეთის ხელში საქართველოს (იგულისხმებოდა ქართლ-კახეთი – მ. გ. დ. გ.), იმერეთის, სამეგრელოსა და გურიის გადასვლა. ოსმალეთმა ასევე აღიარა გულისთანის საზავო ხელშეკრულებით ირანის მიერ სამხრეთ კავკასიაში რუსეთისათვის ტერიტორიების დათმობა, ე. ო. ჭარ-ბელაქანის (საინგილოს) გადასვლა რუსეთის შემადგენლობაში. იმავე მეოთხე მუხლის ძალით რუსეთ-ოსმალეთის საზღვარი აზიაში უნდა გასულიყო შავი ზღვის სანაპიროდან გურიასა და აჭარას შორის (მდ. ჩოლოქზე – მ. ვ., ვ. გ.). შემდეგ სასაზღვრო ხაზი მიუყვებოდა იმერეთის სამხრეთ საზღვრებს, ახალციხისა და ყარსის საფაშოების საზღვრებს, ისე რომ ახალციხე და ახალქალაქი რუსეთის საზღვრებში რჩებოდა (ახალციხიდან და ახალქალაქიდან ოსმალეთის საზღვარი დაშორებული უნდა ყოფილიყო არა ნაკლებ ორი საათის სავალინა). რუსეთ-ოსმალეთის ახალ სასაზღვრო ხაზის სამხრეთით მდებარე ტერიტორიები – ყარსისა და ტრაპეზუნდის საფაშოების და ახალციხის საფაშოს ტერიტორიის უმეტესი ნაწილი – რჩებოდა ოსმალეთის შემადგენლობაში. ტერიტორიები

რუსეთ-ოსმალეთის ახალი სასაზღვრო ხაზის ჩრდილოეთით – საქართველო (იგულისხმებოდა ქართლი და კახეთი – მ. ვ. ვ. გ.), იმერეთი, და გურია, ასევე შავი ზღვის სანაპირო – წმინდა ნიკოლოზის სიმაგრიდან (შეკვეთილიდან) მდინარე ყუბანის შესართავამდე – გადადიოდა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში. რუსეთის ჯარს უნდა დაეტოვებინა ომის დროს დაკავებული ახალციხის საფაშოს სამხრეთი ნაწილი, ყარსი და ყარსის საფაშო, ბაიაზეთი და ბაიაზეთის საფაშო, არზრუმი და არზრუმის საფაშო (Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. Москва, 2005, стр. 91-92).

წყარო

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტომი IV. თბ., 1973.
2. შოთა ლომსაძე. სამცხე-ჯავახეთი (XVIII საუკუნის შუა წლებიდან XIX საუკუნის შუა წლებამდე). თბ., 1975.
3. თთარ გიგინეიშვილი. ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან. თბ., 1982.
4. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007
5. Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII – начало XX вв. Под редакцией Н.С. Княпина. М., 1978.
6. Н. С. Княпина, М. М. Бтнев, В.В. Дегоев. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России. Вторая половина XVIII – 80-е годы XIX в. М., 1984.
7. А. Д. Новичев. История Турции. II. Новое время. Часть первая (1792-1839). М., 1968.
8. История России. XIX – начала XX вв. Под редакцией В. А. Федорова. М., 2000.

რუსეთ-ოსმალეთის 1829 წლის 2 სექტემბრის საზავო
ხელშეკრულების მეოთხე მუხლი

Ст. IV. Грузия, Имеретия, Мингрелия, Турция и многие другие области Закавказские с давних уже лет присоединены на вечные времена к Российской империи: сей державе уступлены также трактатом, заключенным с Персией в туркменчае 10 февраля 1828 года, ханства Эриванское и Нахичеванское. А потому обе Высокие Договаривающиеся Стороны признали необходимым учредить между обоюдными владениями, по всей помянутой черте, границу определительную и способную отвратить всякое недоразумение на будущее время. Равным образом приняли оне в соображение средства, могущие положить неодолимую преграду набегам и грабегам сопредельных племен, доселе столь часто нарушавших связи дружбы и доброго соседства между обеими империями. Вследствие сего положено признавать отныне границей между владениями в Азии Императорского Российского двора и Блистательной Порты Оттоманской черту, которая, следуя по нынешнему рубежу Гурии от Черного моря, восходит до границы Имеретии, и оттуда в прямейшем направлении до точки, где граница Ахалцыхского и Карского пашалыков соединяется с грузинской, таким образом, чтобы город Ахалцых и крепость Ахалкалаки остались на севере от помянутой черты, и в расстоянии не ближе двух часов пути от оной.

Все земли, лежащие на юге и на западе от вышесказанной граничной черты к стороне Карского и Трапезундского пашалыков с большей частью Ахалцыхского пашалыка, останутся в вечном владении Блистательной Порты; земли же, лежащие на севере и на востоке от оной черты к стороне Грузии, Имеретии и Гурии, а равно и весь берег Черного моря от устья Кубани до пристани Св. Николая включительно, пребудет в вечном владении Российской империи.

Вследствие того, Императорский Российский двор отдает и возвращает Блистательной Порте остальную часть пашалыка

Ахалцыхского, город Карс с его пашалыком, город Баязид с его пашалыком, город Арзурем с его напашыком, а также и все места, занятые российскими войсками и находящиеся вне вышешоказанной черты.

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. Москва, 2005, стр. 90-91.

21. რუსეთ-საფრანგეთ-ინგლის-ოსმალეთ-სარდინიის 1856 წლის 18 (30) მარტის საზავო ხელშეკრულება (პარიზის ტრაქტატი)

XIX საუკუნის შუა ხანებისათვის რუსეთის იმპერიისა და დასავლეთ ევროპის ქვეყნების (ინგლისის, საფრანგეთის, ავსტრიის) ბრძოლამ დასუსტებული ოსმალეთის ევროპული და აზიური სამფლობელოების გადანაწილებისა და ბოსფორ-დარდანელის სრუტეებზე კონტროლის დამყარებისათვის უაღრესად მწვავე ხასიათი მიიღო. გამწვავდა საკუთრივ რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობა. 1853 წელს რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ომი დაიწყო. ეს ომი ისტორიაში ყირიმის ომის (1853-1856 წწ.) სახელწოდებითაა ცნობილი. 1854 წელს უკვე პრაქტიკულად დამარცხებული ოსმალეთის მხარეზე ომში საფრანგეთი, ინგლისი და სარდინიის სამეფო ჩაებნენ. ომი სამ ფრონტზე – ბალკანეთში, ყირიმის ნახევარკუნძულსა და სამხრეთ კავკასიაში მიმდინარეობდა. რუსეთის არმია დამარცხდა ბალკანეთზე და ყირიმში (1855 წელს მოკავშირეებმა სევასტოპოლი აიღეს). წარმატება მოპოვებულ იქნა მხოლოდ სამხრეთ კავკასიაში. 1853 წელს რუსეთის არმიამ ოსმალეები დაამარცხა ახალციხესთან, 1854 წელს – მდინარე ჩოლოქზე. 1855 წელს ოსმალეთის ჯარებმა დაიკავეს აფხაზეთი და სამეგრელო. 1855 წლის ნოემბერში რუსეთის არმიამ ყარსის ციხე-სიმაგრე აიღო. წარმატებებმა კავკასიაში რუსეთს ვერ უშველა. დამარცხებული რუსეთის იმპერია სამარცხვინო ზავზე დათანხმდა.

საზავო ხელშეკრულება (ტრაქტატი) რუსეთს, საფრანგეთს, ინგლისს, ოსმალეთსა და სარდინიის სამეფოს შორის დაიდო პარიზში 186 წლის 18(30) მარტს.

პარიზის საზავო ხელშეკრულების (ტრაქტატის) მესამე მუხლის ძალით რუსეთს ოსმალეთისათვის უნდა დაებრუნებინა ყარსი და ასევე ომის დროს დაკავებული ოსმალეთის სხვა ტერიტორიები. მოკავშირეები დამარცხებულ რუსეთს უბრუნებდნენ ომის დროს დაკავებულ ქალაქებსა და ნავსადგურებს: სევასტოპოლს, ბალაკლავას, კამიშს, ევპატორიას, ქერჩს, ენიკალეს, კინბურნს და სხვ.

(Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. Москва, 2005, стр. 125; Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. Москва, 1952, стр. 25.

წყარო:

1. Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. М., 2005.
2. Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. Под редакцией Е. А. Адамова. М., 1952.

ლიტერატურა:

1. ერმილე ბურჭულაძე. ყირიმის ომი და საქართველო. თბ., 1960.
2. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000) თბ., 2007.
3. თთარ გიგინეიშვილი. ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან. თბ., 1982.
4. Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII – начало XX вв. Под редакцией Н. С. Княпина. М., 1978.
5. Н. С. Княпина, М. М. Блиев, В. В. Дегоев. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России. Вторая половина XVIII – 80-е годы XIX в. М., 1984.
6. История России. XIX – начала XX вв. Под редакцией В. А. Федорова. М., 2000.

რუსეთ-საფრანგეთ-ინგლის-ოსმალეთ-სარდინიის 1856 წლის 18 (30) მარტის პარიზის საზავო ხელშეკრულების მესამე მუხლი

СТАТЬЯ III

Е. в. император всероссийский обязуется возвратить е. в. султану город Карс с цитаделью оною, а равно и прочие части оттоманских владений, занимаемые российскими войсками.

Т. Юзефович. Договоры России с Востоком. Москва, 2005, стр. 125. Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. М., 1952, стр. 24.

22. რუსეთ-ოსმალეთის 1878 წლის 19 თებერვლის (3 მარტის) პრელიმინარული საზავო ხელშეკრულება (სან-სტეფანოს ზავი)

1856 წლის 18(30) მარტის პარიზის ტრაქტატის პირობებს რუსეთის იმპერია ვერ ეგუებოდა. 1877 წელს რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებამ ჩათვალა, რომ რევანშისათვის ხელსაყრელი დრო დადგა და ომი გამოუცხადა ოსმალეთს. საომარი მოქმედებები დაიწყო ორ ფრონტზე – ბალკანეთსა და კავკასიაში. ორივე ფრონტზე რუსეთმა დიდ წარმატებებს მიაღწია. 1877 წლის ნოემბერში რუსებმა ხანგრძლივი ბრძოლების შემდეგ პლევნა აიღეს, ბალკანეთის მთები გადალახეს და 1878 წლის 8 იანვარს ადრიანოპოლი დაიკავეს. კავკასიის ფრონტზე ოსმალეთის არმიამ ასევე ვერ გაუძლო რუსების შეტევას. 1878 წლის 18 ნოემბერს რუსებმა ყარსი აიღეს. აჭარაში შავი ზღვის სანაპიროს გასწვრივ დაწყებული შეტევა წარმატებით ვერ

განვითარდა, რადგან რუსებმა ციხისძირი ვერ დაიკავეს. ომი ისე დასრულდა, რომ ბათუმში ისევ ოსმალთა გარნიზონი იდგა.

1878 წლის 19 თებერვალს (3 მარტს) სტამბოლთან ახლოს დაბა სან-სტეფანოში რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დაიდო პრელიმინარული საზავო ხელშეკრულება (Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. М., 1952, стр. 159-175.). სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულებამ შეება მოუტანა ბალკანეთის ხალხებს. ოსმალეთის წინააღმდეგ მებრძოლმა ჩერნოგორიის სამთავრომ დამოუკიდებლობა მიიღო. დამოუკიდებლობა მოიპოვა სერბიის სამთავრომაც. დამოუკიდებელი გახდა რუმინეთი. ბულგარეთმა მიიღო თვითმართველობა. მართალია, ბულგარეთს ოსმალეთისათვის ხარკი უნდა ეხადა, მაგრამ ბულგარეთის მთავრობა ქრისტიანული იქნებოდა (Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. М., 1952, стр. 160-164).

სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების მეცხრამეტე მუხლი ეხებოდა საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიას. მეცხრამეტე მუხლის ძალით ოსმალეთს რუსეთისათვის ომის დროს დაკავებული ტერიტორიების უკან დაბრუნების სანაცვლოდ ფული უნდა გადაეხადა. ამ მიზნით განისაზღვრა თანხის რაოდენობაც. სულ ომის დროს მიყენებული ზარალის ანაზღაურებისა და ტერიტორიების უკან დაბრუნების საფასურად ოსმალეთს რუსეთისათვის უნდა გადაეღა ათას ოთხას ათი მილიონი მანეთი (Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. М., 1952, стр. 169).

იმ ტერიტორიათა შორის, რომელიც რუსეთს დადგენილი საფასურის გადახდის შემდეგ ოსმალეთისთვის უნდა დაებრუნებინა იყო: არდაგანი (არტაანი), ყარსი, ბათუმი, ბაიზეთი და ტერიტორია სოღანლულამდე. საზავო ხელშეკრულების იგივე მეცხრამეტე მუხლში დაწვრილებით იყო აღწერილი ზემოთ ხსენებული ტერიტორიის საზღვრები (Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. М., 1952, стр. 170). თუ ოსმალეთი რუსეთს დადგენილ

თანხას არ გადაუხდიდა, საზღვარი რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ასე განისაზღვრებოდა: არდაგანი (არტაანი), ყარსი, ბათუმი და ბაიზეთი რჩებოდა რუსეთის შემადგენლობაში. სასაზღვრო ხაზი იწყებოდა შავი ზღვის სანაპიროზე და გასდევდა მდინარეების ხოფასა და ჭოროხის წყალგამყოფს, შემდეგ მიუყვებოდა მთებს, ისე რომ სასაზღვრო ხაზი ართვინის სამხრეთით გადიოდა და ასე გრძელდებოდა მდინარე ჭოროხამდე (სოფლების ალატის და ბეშაგეტის მახლობლად). აქედან სასაზღვრო ხაზი მიუყვებოდა მდინარეების თორთომისა და ჭოროხის წყალგამყოფი მთების თხემს, გადიოდა სივრი-დაღის გადასასვლელზე, საიდანაც უხვევდა სამხრეთით და მიდიოდა ზივინამდე. ზივინის გზიდან სასაზღვრო ხაზი უხვევდა დასავლეთით, გადიოდა სოფელ არდოსტსა და ხორასანზე, საიდანაც დაეშვებოდა სამხრეთით სოღანლუღის მთებამდე, შემდეგ გასდევდა ალი-დაღის მთებს და სამხრეთიდან შემოუვლიდა ბაიაზეთს. მეცხრამეტე მუხლი ცალკე არ აღგენდა არტაანის, ყარსის, ბათუმის, ბაიაზეთის და სოღანლუღამდე ტერიტორიის ფასს. ბალკანეთში და კავკასიაში ოსმალეთისათვის დასაბრუნებელი ტერიტორიების საერთო ფასი განისაზღვრა ათას ასი მილიონი მანეთით (Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. Москва, 1952, стр. 170).

სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების დადების დროისათვის ციხისძირსა და ბათუმში ისევ ოსმალეთის გარნიზონები იდგა.

წყარო

Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. Под редакцией Е. А. Адамова. М., 1952.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტომი V. თბ., 1970.

2. მერაბ ვაჩნაძე, ვახტანგ გურული. რუსეთის

ისტორია. XIX საუკუნე. თბ., 2003.

3. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007

4. Ш. В. Мегрелидзе. Вопросы Закавказья в истории Русско-Турецкой войны 1877-1878 гг. Тб., 1969.

5. История России. XIX – начала XX вв. Под редакцией В.А. Федорова. М., 2000.

დანართი

რუსეთ-ოსმალეთის 1878 წლის 19 თებერვლის (3 მარტის) სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების მეცხრამეტე მუხლი

СТАТЬЯ XIX

Вознаграждение за войну, а равно убытки, причиненные России, которые е. в. император всероссийский требует и которые Блистательная Порта обязалась ему уплатить, заключается в:

а) девятистах миллионах рублей военных издержек (содержание армии, возмещение припасов, военные заказы);

б) четырехстах миллионах рублей убытков, причиненных южному побережью государства, отпускной торговле, промышленности и железным дорогам;

в) ста миллионах рублей убытков, причиненных Кавказу вторжением;

г) десяти миллионах рублей проторей и убытков русским подданным и учреждениям в Турции.

Итого тысяча четыреста десять миллионов рублей.

Принимая во внимание финансовые затруднения Турции и сообразуясь с желанием е.в. султана, император всероссийский соглашается заменить уплату большей части исчисленных в предыдущем параграфе сумм следующими территориальными уступками:

а) Тульчинский санджак, то есть уезды (казы): Килии, Сулины, Махмудие, Исачки, Тульчи, Мачина, Бабадага, Гирсова,

Кюстендже и Меджидие, а равно острова Дельты и Зменный остров. Не жедая присоединять себе означенной территории и островов Дельты, Россия представляет себе променять их на отчужденную от нее трактатом 1856 года часть Бессарабии, граничащую с юга руслом Килийского рукава и устьем Старого-Стамбула. Вопрос о разделе вод и рыбных ловель имеет быть решен Русско-румынской комиссией в годовой срок со времени ратификации мирного трактата;

б) Ардаган, Карс, Батум, Баязид и территория до Саганлуга. - В общих чертах граница от берега Черного моря направится по хребту гор, служащих водоразделом притоков рек Хопы и Чароха, и по горной цепи к югу от города Артвина до реки Чароха, блик селений Алата и Бешагета; затем граница направится по вершинам гор Дервеник-Геки, Хорчезора и Беджигин-дага, по хребту, разделяющему притоки рек Тортум-чая и Чароха и по высотам близ Яйлы-Вихина до селения Вихин-Килисса на реке Тортум-чае. Отсюда пограничная черта направится по цепи Сиври-дага до перевала того же имени, проходя на юг от селения Нориман; далее граница повернет к юговостоку, последует к Зивину, откуда, – пройдя на запад от дороги из Зивина и в селения Ардост и Хорассан, направится на юк к Саганлугской цепи, до селения Гиличман, затем по хребту Шариан-дага достигнет, в десяти верстах к югу от хамура, Мурадчайского ущелья; потом граница пройдет вдоль по хребту Алла-дага, по вершинам Хори и Тандурека и, пройдя на юг от Баязидской долины, примкнет к прежней турецко-персидской границе к югу от Казли-Геля.

Окончательные границы присоединенной к России территории, обозначенные на прилагаемой при сем карте, будут установлены комиссией из русских и оттоманских делегатов, комиссия эта примет во внимание при своих работах как топографию местности, так и необходимые условия для хорошей администрации и для обеспечения спокойствия страны.

с) Территории, означенные в параграфах а и б, уступаются России взамен суммы тысячи ста миллионов рублей. Что касается остальной части вознаграждения, за исключением десяти миллионов рублей, то способ их уплаты и предназначаемые к тому

обеспечения будут определены последующим соглашением между российским императорским правительством и правительством е.в. султана.

д) Десять миллионов рублей, выговоренных в виде вознаграждения подданным и учреждениями русским в Турции, имеют быть уплачиваемы по мере того, как требования заинтересованных лиц и учреждений будут рассмотрены российским посольством в Константинополе и переданы Блистательной Порте.

Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. М., 1952, стр. 169-171.

23. რუსეთ-ინგლისის 1878 წლის 18 (30) მაისის შეთანხმება სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების შეცვლის თაობაზე (ლონდონის შეთანხმება)

რუსეთ-ოსმალეთის 1878 წლის 19 თებერვლის (3 მარტის) სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულება დიდი დარტყმა იყო დასავლეთ ევროპის ქვეყნებისათვის და პირველ რიგში ინგლისისათვის. ხელშეკრულების ძალით განმტკიცდა რუსეთის პოზიციები ბალკანეთში. წარმატებები მოიპოვა რუსეთმა კავკასიაშიც.

ინგლისის ინიციატივით ევროპის ქვეყნებმა მიაღწიეს იმას, რომ რუსეთი დაითანხმეს საერთოევროპული კონგრესის მოწვევაზე, რომელსაც უნდა გადაესინჯა რუსეთ-ოსმალეთის 1878 წლის 19 თებერვლის (3 მარტის) სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების პირობები. სანამ კონგრესი შეიკრიბებოდა, ინგლისის ინიციატივით შედგა რუსეთ-ინგლისის საიდუმლო შეთანხმება სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების შეცვლის თაობაზე.

რუსეთ-ინგლისის შეთანხმება სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების შეცვლის თაობაზე ხელმოწერილ იქნა ლონდონში 1878 წლის 18 (30) მაისს. (Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. М., 1952, стр. 176-

179). შეთანხმება საიდუმლოდ უნდა ყოფილიყო დაცული ლონდონის შეთანხმების მეთერთმეტე მუხლში აღნიშნული იყო: ინგლისი თანახმა იყო რუსეთს მიეღო ბათუმი და შეენარჩუნებინა სომხეთის დაპყრობილი ტერიტორია, მაგრამ შემდგომში ოსმალეთის ტერიტორიის ხარჯზე აზიაში რუსეთის ტერიტორია არ უნდა გაზრდილიყო (Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. Москва, 1952, стр. 179).

წყარო

Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. Под редакцией Е. А. Адамова. М., 1952.

ლიტერატურა:

1. ოთარ გიგინეიშვილი. ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან. თბ., 1982.

2. Ш. В. Мегрелидзе. Вопросы Закавказья в истории Русско-Турецкой войны 1877-1878 гг. Тб., 1969.

დანართი

სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების შეცვლის თაობაზე რუსეთ-ინგლისის 1878 წლის 18 (30) მაისის ლონდონის შეთანხმების მეთერთმეტე მუხლი

11. Правительство ее британского величества считало бы своим долгом выразить свое глубокое сожаление в случае, если бы Россия решительно настаивала на возвращение Бессарабии. Поскольку, однако, достаточно выяснено, что прочие державы, подписавшие Парижский трактат, не намерены защищать при помощи оружия границы Румынии, установленные этим трактатом, Англия не считает себя столь непосредственно заинтересованной в этом вопросе, чтобы иметь право взять на себя одну ответственность воспротивиться предполагаемому

изменению, и поэтому она обязуется не оспаривать окончательного решения России относительно возвращения Бессарабии.

Соглашаясь не возражать против желания русского императора приобрести порт Батум и сохранить свои завоевания в Армении, правительство ее величества не скрывает от себя, что, вероятно, в результате этого расширения границ России, в будущем может возникнуть серьезная опасность, угрожающая спокойствию турецкого населения в Азии. Но правительство ее величества придерживается того мнения, что обязанность предохранять Оттоманскую империю от этой опасности, которая отныне ляжет специально на Англию, может впредь осуществляться без того, чтобы Европа испытала бедствия новой войны. Вместе с тем правительство королевы примет к сведению заверение его императорского величества о том, что в будущем граница России не будет расширена со стороны Азиатской Турции. В связи с этим правительство ее величества, полагая, что изменений Сан-Стефанского договора, согласованных в этом меморандуме, достаточно для того, чтобы ослабить возражения, которые оно имеет против договора в его настоящем виде, обязуется не возражать против статей прелиминарного Сан-Стефанского договора, не измененных десятью* вышеизложенными пунктами, если, после того как эти статьи будут должным образом обсуждены на конгрессе, Россия будет на них настаивать.

Возможно, что в ходе дискуссии на конгрессе, оба правительства предпочтут, по взаимному соглашению, внести новые изменения, которые невозможно предвидеть; но если между русскими и английскими уполномоченными не будет установлено соглашение по поводу новых изменений, то настоящий меморандум предназначен служить взаимным обязательством для уполномоченных России и Великобритании на конгрессе.

**Сборник договоров России с другими государствами.
1856-1917. М., 1952, стр. 178-179.**

24. რუსეთ-გერმანია-ავსტრია-უნგრეთ-საფრანგეთ-ინგლის-იტალია-ოსმალეთის 1878 წლის 1 (13) ივლისის ხელშეკრულება (ბერლინის ტრაქტატი)

რუსეთ-ოსმალეთის 1878 წლის 19 თებერვლის (3 მარტის) სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულება მიღწეული შეთანხმების შესაბამისად გადაისინჯა 1878 წლის ივნის-ივლისში გერმანიის დედაქალაქ ბერლინში გამართულ კონგრესზე. კონგრესის მუშაობაში მონაწილეობდა შვიდი ქვეყანა: რუსეთი, ინგლისი, საფრანგეთი, ავსტრია-უნგრეთი, გერმანია, იტალია და ოსმალეთი. ბერლინის კონგრესის დასკვნით, აქტს – ტრაქტატს (ხელშეკრულებას) ხელი მოეწერა 1878 წლის 13 ივლისს (Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. М., 1952, стр. 181-206.)

ბერლინის ტრაქტატმა მნიშვნელოვნად შეზღუდა ოსმალეთის წინააღმდეგ მებრძოლი ბალკანეთის ხალხების მონაპოვარი – გადასინჯა სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების პირობები.

ბერლინის ტრაქტატი შეეხო საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიას. ტრაქტატის ორმოცდამეთვრამეტე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ ოსმალეთი რუსეთს უთმობდა არდაგანს (არტაანს), ყარსს და ბათუმს (პორტითურთ), ასევე მთელ ტერიტორიას, რომელიც მდებარეობდა რუსეთ-ოსმალეთის ძველ საზღვარსა და სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულებით დადგენილ ახალ საზღვარს შორის.

ორმოცდამეთვრამეტე მუხლში დაწვრილებით იყო აღწერილი რუსეთ-ოსმალეთის ახალი საზღვარი. იგი ძირითადად ემთხვეოდა სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულებით დადგენილ სასაზღვრო ხაზს. (Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. М., 1952, стр. 204.)

ორმოცდამეცხრამეტე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ რუსეთი ბათუმის პორტო-ფრანკოდ (თავისუფალ ნავსადგურად) გამოცხადებას დასთანხმდა უმეტესად კომერციული მოსაზრებებით. (Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. М., 1952, стр. 204.)

მესამოცე მუხლის ძალით სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულებით ოსმალეთის მიერ რუსეთისათვის გადაცემული ალაშქერტის ველი და ბაიაზეთი უბრუნდებოდა ოსმალეთს (Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. М., 1952, стр. 205).

წყარო

Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. Под редакцией Е. А. Адамова. М., 1952.

ლიტერატურა:

1. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007

2. ოთარ გიგინეიშვილი. ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან. თბ., 1982.

3. Ш. В. Мегрелидзе. Вопросы Закавказья в истории Русско-турецкой войны 1877-1878 гг. Тб., 1969.

4. Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII – начало XX вв. Под редакцией Н. С. Княпина. М., 1978.

5. Н.С. Княпина, М.М. Блиев, В. В. Дегоев. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России. Вторая половина XVIII – 80-е годы XIX в. М., 1984.

6. История России. XIX – начала XX вв. Под редакцией В.А. Федорова. М., 2000.

დანართი

რუსეთ-გერმანია-ავსტრია-უნგრეთ-საფრანგეთ-ინგლის-იტალია-ოსმალეთის 1878 წლის 1(13) ივლისის ბერლინის ხელშეკრულების (ბერლინის ტრაქტატის) ორმოცდამეთერთმეტე, ორმოცდამეცხრამეტე და მესამოცე მუხლები.

СТАТЬЯ LVIII

Блистательная Порта уступает Российской империи в Азии территории Ардагана, Карса и Батума, с портом последнего, равно как и все территории, заключающиеся между прежней русско-турецкой границей и следующей пограничной чертой.

Новая граница, направляясь от Черного моря, согласно пограничной линии, определенной Сан-Стефанским договором, до пункта к северо-западу от Хорды и к югу от Артвина, продолжается по прямой линии до реки Чоруха, пересекает эту реку и проходит к востоку от Ашмишена, следуя по прямой линии к югу, на соединение с русской границей, обозначенной в Сан-Стефанском договоре, в пункте на юг от Наримана, оставляя город Ольти за Россией. От пункта, обозначенного близ Наримана, граница поворачивает к востоку, проходит чрез Тебренек, остающийся за Россией, и доходит до Пенек-Чая.

Она идет по этой реке до Бардуза, потом направляется к югу, оставляя Бардуз и Ионикой за Россией. От пункта, находящегося на запад от деревни Карауган, граница направляется на Меджингерг, продолжается по прямому направлению до вершины горы Кассадаг и следует по водоразделу притоков Аракса на севере и Мурад-Су на юге до прежней русской границы.

СТАТЬЯ LIX

Е. в. Император всероссийский объявляет, что его намерение сделать Батум порто-франко по преимуществу коммерческим.

СТАТЬЯ LX

Долина Алашкерта и город Баязет, уступленные России статьей XIX Сан-Стефанского договора, возвращаются Турции.

Блистательная Порта уступает Персии город и территорию Котур соответственно тому, как она была определена смешанной англо-русской комиссией по турецко-персидскому разграничению.

25. რუსეთ-ოსმალეთის 1879 წლის 27 იანვრის (8 თებერვლის) საზავო ხელშეკრულება (სტამბოლის ხელშეკრულება)

1878 წლის 19 თებერვლის (3 მარტის) რუსეთ-ოსმალეთის სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულებამ და 1878 წლის 13 ივლისის ბერლინის ტრაქტატმა საბოლოოდ მაინც ვერ მოაგვარა რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობა.

1879 წლის 27 იანვარს (8 თებერვალს) სტამბოლში ხელმოწერილ იქნა რუსეთ-ოსმალეთის საზავო ხელშეკრულება (Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. М., 1952, стр. 207-210.)

სტამბოლის საზავო ხელშეკრულების მეორე მუხლში აღნიშნული იყო, რომ ბერლინის ტრაქტატმა, რომელსაც შეიღმა სახელმწიფომ მოაწერა ხელი, გააუქმა ან შეცვალა სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების მუხლები. მესამე მუხლი კი გვაუწყებდა, რომ სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების იმ მუხლების შინაარსი, რომელიც არც გაუუქმებია და არც შეუცვლია ბერლინის ტრაქტატს, საბოლოოდ განისაზღვრებოდა რუსეთ-ოსმალეთის სტამბოლის საზავო ხელშეკრულებით. მეხუთე მუხლის ძალით იმ თანხის რაოდენობა, რომელიც ოსმალეთს უნდა გადაეხადა რუსეთისათვის არ უნდა ყოფილიყო ოცდაექვსი მილიონ შვიდას ორმოცდაათი ათას ფრანკზე მეტი (Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. М., 1952, стр. 208-209.)

რუსეთ-ოსმალეთის 1879 წლის 27 იანვრის (8 თებერვლის) სტამბოლის საზავო ხელშეკრულებამ ძალაში დატოვა ბერლინის ტრაქტატით განსაზღვრული რუსეთ-ოსმალეთის საზღვარი აზიაში.

ლიტერატურა:

1. მიხეილ სვანიძე-თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007.
2. Ш.В. Мегрелидзе. Вопросы Закавказья в истории Русско-Турецкой войны 1877-1878 гг. Тб., 1969.

26. რუსეთ-გერმანია-ავსტრია-უნგრეთ-ბულგარეთ-ოსმალეთის 1918 წლის 3 მარტის საზავო ხელშეკრულება (ბრესტ-ლიტოვსკის ზავი)

1917 წლის დასასრულისა და 1918 წლის დამდეგისათვის შექმნილმა უმძიმესმა სამხედრო-პოლიტიკურმა ვითარებამ საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკური ხელმძღვანელობა აიძულა პირველ მსოფლიო ომში რუსეთის მოკავშირეების (ინგლისის, საფრანგეთის, ამერიკის შეერთებული შტატების) ნების საწინააღმდეგოდ სეპარატიული ზავი დაედო გერმანიასთან და მის მოკავშირეებთან (ავსტრია-უნგრეთთან, ბულგარეთთან, ოსმალეთთან). ომის გაგრძელება საბჭოთა რუსეთს აღარ შეეძლო. 1918 წლის თებერვლის დამლევისათვის საბჭოთა რუსეთის შეიარაღებული ძალები (წითელი არმია) იმდენად სუსტი და არაორგანიზებული იყო, რომ პეტროგრადისა (პეტერბურგისა) და მოსკოვის დაცვაც კი არ შეეძლო. გერმანიის მიერ რუსეთის დასავლეთი და ჩრდილო-დასავლეთი რეგიონების ოკუპაციის საფრთხე რეალური იყო. რუსეთის ომიდან გამოსვლა დიდი შეღავათი იქნებოდა გერმანიისა და მისი მოკავშირეებისათვის. გერმანიას საშუალება ეძლეოდა აღმოსავლეთის ფრონტზე რუსეთის წინააღმდეგ დაჯგუფებული ცოცხალი ძალა და ტექნიკა დასავლეთ ფრონტზე. ინგლისისა და საფრანგეთის

წინააღმდეგ, გადაესროლა.

გერმანიამ ისარგებლა რუსეთის მძიმე მდგომარეობით და ზავი მაქსიმალურად ხელსაყრელ პირობებში დადო. საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკური ხელმძღვანელობა იძულებული გახდა შეკეუბოდა დიდი ტერიტორიის დაკარგვას.

პირველ მსოფლიო ომში გერმანიის მოკავშირე ოსმალეთი 1914 წლიდან წარუმატებლად ცდილობდა სამხრეთ კავკასიაში თავისი ჰეგემონისტური გეგმების რეალიზებას, პირველ რიგში ბათუმისა და ბაქოს მიტაცებას. რუსეთის კავკასიის არმიამ სასტიკი მარცხი აწვინა ოსმალეთის არმიას, მოიგერია მისი შეტევა და საკუთრივ ოსმალეთის ტერიტორიაზეც კი შეიჭრა. ამჯერად ოსმალეთს ეძლეოდა შანსი საზავო ხელშეკრულებით მიეღო ის, რაც ვერ მიიღო ომით. გერმანია ეცდებოდა დაეცვა მოკავშირის ინტერესები სამხრეთ კავკასიაში.

საზავო ხელშეკრულება რუსეთს, გერმანიას, ავსტრია-უნგრეთს, ბულგარეთსა და ოსმალეთს შორის დაიდო 1918 წლის 3 მარტს ქალაქ ბრესტ-ლიტოვსკში (ბელორუსია).

ყოფილი რუსეთის იმპერიის ტერიტორიას სამხრეთ კავკასიაში და რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობას ეხებოდა ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების მეოთხე მუხლის მეორე და მესამე აბზაცი. უშუალოდ საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიას კი ეხებოდა მეოთხე მუხლის მესამე აბზაცი.

მეოთხე მუხლის მეორე აბზაციის ძალით რუსეთს ყველა დონე უნდა ეხმარა ომის მსვლელობის დროს აღმოსავლეთ ანატოლიაში განლაგებული ჯარების უკანვე გამოყვანისა და აღმოსავლეთ ანატოლის ოსმალეთისათვის დაბრუნების მიზნით (Документы внешней политики СССР. Том 1. М., 1957, стр. 121).

მეოთხე მუხლის მესამე აბზაციის ძალით არდაგანის (არტაანის), ყარსისა და ბათუმის ოკრუგები ასევე დაუყოვნებლივ უნდა დაეცალათ რუსეთის ჯარებს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ 1903 წელს გატარებული

ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის რეფორმის შემდეგ ბათუმის ოლქი შედგებოდა ბათუმის და ართვინის ოკრუგებისაგან. რაც შეეხება არტაანის (არდაგანის) ოკრუგს, იგი შედიოდა ყარსის ოლქში. ყარსის ოლქში შედიოდა ასევე ოლთისის ოკრუგი და ყარსის ოკრუგი. ამრიგად, ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების მეოთხე მუხლში იგულისხმებოდა შემდეგი ტერიტორია: ბათუმის ოლქი (ბათუმისა და ართვინის ოკრუგებით) და ყარსის ოლქი (არტაანის, ოლთისისა და ყარსის ოკრუგებით).

რუსეთს უფლება არ ჰქონდა ჩარეულიყო ხსენებული ოკრუგების ახალ სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივ და საერთაშორისო-სამართლებრივ მოწყობაში. რუსეთს არტაანის, ყარსისა და ბათუმის ოკრუგების მოსახლეობისათვის საშუალება უნდა მიეცა თვითონ განესაზღვრა ახალი წყობილება მეზობელ ქვეყნებთან, განსაკუთრებით კი, ოსმალეთთან თანხმობით (Документы внешней политики СССР. Том 1. М., 1957, стр. 121).

ამრიგად, ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულებით საქართველოს ისტორიული ტერიტორია – ბათუმის, ყარსისა და არტაანის ოკრუგები – რუსეთს კი ჩამოერთვა, მაგრამ ოსმალეთს არ გადასცემია. პრაქტიკულად ამ სამი ოკრუგის მოსახლეობას რეფერენდუმის გზით უნდა გაერკვია, თუ რომელი მეზობელი სახელმწიფოს შემადგენლობაში სურდა ცხოვრება.

1918 წლის 3 მარტის ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების რატიფიკაცია სრულიად რუსეთის საბჭოების IV საგანგებო ყრილობამ მოახდინა 1918 წლის 15 მარტს, გერმანიის რაიხსტაგმა – 25 მარტს, გერმანიის იმპერატორმა ვილჰელმ II-მ – 26 მარტს.

წყარო:

1. Документы внешней политики СССР. Том 1. М., 1957.
2. Советско-германские отношения. От переговоров в Брест-Литовске до подписания Рапалльского договора. Сборник документов. В двух томах. М., 1968-1971.

ლიტერატურა:

1. ქართული დიპლომატიის ისტორია. თბ., 2003.
2. მერაბ ვაჩნაძე, ვახტანგ გურული. რუსეთის ისტორია. XX საუკუნე. თბ., 2005.
3. მერაბ ვაჩნაძე, ვახტანგ გურული. რუსეთთან ერთად და ურუსეთოდ. თბ., 2007.
4. Новейшая история Отечества. XX век. В двух томах. Под редакцией А. Ф. Киселева и Э. М. Щагина. Том 2. М., 2002.
5. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007

დანართი

1918 წლის 3 მარტის ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების მეოთხე მუხლიდან

Статья IV

Россия сделает все от нее зависящее, чтобы обеспечить скорейшее очищение провинций Восточной Анатолии и их упорядоченное возвращение Турции.

Округа Ардагана, Карса и Батума также незамедлительно очищаются от русских войск. Россия не будет вмешиваться в новую организацию государственно-правовых и международно-правовых отношений этих округов, а предоставит населению этих округов установить новый строй в согласии с соседними государствами, в особенности с Турцией.

Документы внешней политики СССР. Том 1. М., 1957, стр. 121.

27. საქართველო-ოსმალეთის 1918 წლის 4 ივნისის ხელშეკრულება (ბათუმის ხელშეკრულება)

1918 წლის 3 მარტის ბრესტ-ლიტოვსკის ხაზად ხელშეკრულების დადების შემდეგ, 1918 წლის მარტშივე ოსმალეთის ქალაქ ტრაპიზონში დაიწყო ამიერკავკასიის კომიხარიატისა და ოსმალეთის დელეგაციას შორის მოლაპარაკების მიზანი იყო ბათუმის, ვანზონისა და არდახანის (არტანუჯის) ოკუპაციის სახელმწიფოებრივი კლავიზაციის საკითხის გარკვევა მხარეთა შორის ერთ პრინციპულ საკითხზე ვერ შეთანხმდნენ და მოლაპარაკებაც შეწყდა.

ტრაპიზონის კონფერენციის შემთხვევაში შექმნილ ოსმალეთის ათქმულ შედეგს დაწესდა 1918 წლის მარტ-აპრილში მოკალი ხაზისა და ბათუმის ხელშეკრულებით დაიპყრო დაიკავა ბათუმი და ქალაქი ოსმალეთის შეტევას შეტერება მხოლოდ მდინარე ხოლოშუზე გახდა შესაძლებელი.

1918 წლის 26 მაისსათვის იგი საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის ღრისათვის აჭარა და სეროიჯი მოკალი ხაზისა და ბათუმის საქართველო, ასევე სამცხე-საათაბაგეთს დიდი ნაწილი (ბორჯომამდე) ოსმალეთის მიერ იყო ოკუპირებული.

1918 წლის 4 ივლისს ბათუმში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და ოსმალეთის შირის დაიდო ხელშეკრულება ხელშეკრულება ყოველმხრივ მშობე შეურაცხმყოფელი იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისათვის იმხანად შექმნილ უმძიმეს სამხედრო-პოლიტიკურ ვითარებაში საქართველო ოსმალეთის გახდა დაედო დამამცირებელი ზავი. ომის გზით ოსმალეთის მიერ ოკუპირებული ტერიტორიის დაბრუნება საქართველოს არ შეეძლო. ოსმალეთის მიერ წამოყენებული პირიპების მიღებას ურჩევდა საქართველოს გერმანია. ოსმალეთიან ურთიერთობის მოგვარების გარეშე საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას სავრთაშორისლ ასპარეზზე დამკვიდრების მიზნით პირველი ნაბიჯების გადადგმა გაუჭირდებოდა.

ხელშეკრულების მეორე მუხლი ეხებოდა საქართველოსა და ოსმალეთს შორის სახელმწიფო საზღვრის დადგენას. 1918 წლის 4 ივნისის საქართველო-ოსმალეთის ხელშეკრულებით აღდგა რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომამდე არსებული რუსეთ-ოსმალეთის საზღვარი, ანუ სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულებითა (1879 წლის 19 თებერვალი (3 მარტი) და ბერლინის ტრაქტატით (1878 წლის 1 (13) ივლისი) დადგენილმა სასაზღვრო ხაზმა ჩრდილოეთით გადმოიწია. ოსმალეთს დარჩა საქართველოს ისტორიული ტერიტორიის დიდი ნაწილი.

1918 წლის 4 ივნისის საქართველო-ოსმალეთის ხელშეკრულების მეორე მუხლის მიხედვით საზღვარი იწყებოდა იქ, სადაც მდინარე ჩოლოქი ჩაედინება შავ ზღვაში და მიუყვებოდა 1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომამდე არსებულ სასაზღვრო ხაზს. მეფისწყაროს მთასთან სასაზღვრო ხაზი უხვევდა სამხრეთით და გადიოდა აბასთუმნიდან სამხრეთით ორი კილომეტრის მოშორებით. ამის შემდეგ სასაზღვრო ხაზი უხვევდა ჩრდილო-აღმოსავლეთით, შემდეგ სამხრეთ აღმოსავლეთით და გადაკვეთდა მდინარე მტკვარს აწყურიდან ორი კილომეტრით სამხრეთით. აწყურიდან სასაზღვრო ხაზი მიუყვებოდა კაიაბაშის, ორთათავისა და კარაკაის მთებს, სამხრეთიდან შემოუვლიდა მოლითის მონასტერს, მიდიოდა თავკოთელის მთამდე, საიდანაც მიუყვებოდა შავნაბადას მთაგრეხილს (Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии. Тифлис, 1919, стр. 344).

ამრიგად, საქართველო-ოსმალეთის 1918 წლის 4 ივნისის ბათუმის ხელშეკრულებით ოსმალეთს გადაეცა ბათუმის ოლქი (ბათუმისა და ართვინის ოკრუგები) და ყარსის ოლქი (არტაანის, ოლთისისა და ყარსის ოკრუგები), ასევე სამცხე-საათაბაგოს უდიდესი ნაწილი: ახალციხე, ასპინძა, ხერთვისი, ახალქალაქი და სხვ.

საქართველო-ოსმალეთის 1918 წლის 4 ივნისის ბათუმის ხელშეკრულებამ ძალა დაკარგა 1918 წლის ოქტომბერში, მას შემდეგ, რაც ოსმალეთი პირველ მსოფლიო

ომში დამარცხდა და იძულებული გახდა მუდროსის ზავზე (პრაქტიკულად კაპიტულაციაზე) მოეწერა ხელი.

წყარო

Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузия. Тифлис, 1919.

ლიტერატურა:

1. საქართველოს ისტორია. XX საუკუნე. პროფ. ვახტანგ გურჯილის რედაქციით. თბ., 2003.

2. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007

დანართი

საქართველო-ოსმალეთის 1918 წლის 4 ივნისის ბათუმის ხელშეკრულების მეორე და მესამე მუხლები

Статья 2

Следующая пограничная линия разделяет Оттоманскую Империю от Республик Грузии, Армении, Азербейджана. Граница начинается там, где река Чолок впадает в Черное море, и совпадает со старой границей до войны 1877 г. между Оттоманской Империей и Россией до Горы Шавнобудь и. проходя по вершинам гор, достигаят гор Хальхама и Мепискаро (по границе 1856 г.): там она поворачивает к югу, проходит по вершине горы Пирсагадъ и в 2-х километрах к югу от Абастумана, поворачивая на северо-восток, доходит до горы Кархульдаг. отсюда, направляясь сначала на пять километров к северо-востоку и потом к юго-востоку, достигает местности Горкель, пересекает реку Куру в 2-х километрах к югу от Ацкур и, проходя по линии горных вершин Кайабатпи,

Ортагави, Каракайя, достигает озера Таписхорска сейчас же к югу от монастыря Молита; она пересекает это озеро таким образом, что та часть озера, которая находится к югу от прямой линии, идущей к югу от монастыря Молита, непосредственно к точке противоположного берега, отстоящей на полтора километра от северной точки озера, остается на Оттоманской территории, и доходит до горы Тавкотели; там она спускается к югу и проходит по горным вершинам Шавнабад, Каракузу, Самсар и, поворачиваясь к востоку, проходит по вершинам цепи гор Довскиран; затем направляется к югу, проходить по вершинам гор Ачрикар, Башрирап, Нуррахман; за горой Нуррахман она продолжается в направлении к югу и, идя все время по линии гор, встречается с железнодорожной линией Александрополь – Тифлис в пяти километрах от местности Акбулак; отсюда по линии гор она идет к местности Ханвали, где она почти прямой линией достигает, самой высокой вершины Алагеза и, следуя все по прямой линии, пересекает шоссе Эчмиадзинь – Сердерабадь, в 7 километрах к западу от Эчмиадзина; затем она обходит этот город на расстоянии 7 километров и следует параллельно железнодорожной линии Александрополь – Джульфа на расстоянии 10 километров от этой дороги и, в 16 километрах на юго-запад от местности Башкиаран, она пересекает дорогу, которая идет от этой местности к железной дороге; там она поворачивает к юго-востоку, проходить на расстоянии одного километра от деревни Ашаги Карабаглар по местностям Шагаблу, Каракач, Ашаги Ченакижи и достигает Елпинчая, по которому она следует до местности Арпа; начиная с этой последней местности, она совпадает с руслом реки Арпачай, доходит до местности Кайалу и следуя за рекой Кай, достигает вершины горы Актабань; она проходить затем по горным вершинам Каракурна, Араджий, Араклин, достигает водораздела Белианчай, по руслу которого она идет, чтобы притти к югу от местности Аза к местности Алиджин, расположенной по линии бывшей Русско-Персидской границы.

Окончательное определение пограничной линии будет совершаться на местах же комиссией, состоящей из членов обеих сторон.

Статья 3

Договоры, заключенные между Правительством Грузинской Республики и Правительствами республик Азербайджана и Армении об установлении их соответствующих границ, будут сообщены Императорскому Османскому Правительству, и их протоколы будут включены в этот договор.

Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии. Тифлис, 1919, стр. 344-345.

28. საქართველო-რუსეთის 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება (მოსკოვის ხელშეკრულება)

საბჭოთა რუსეთი არ ცნობდა 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტს და ამ აქტის საფუძველზე მსოფლიოს რუკაზე ახალი სახელმწიფოს - საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის - განცხადებულ მოთხოვნებს, 1920 წელს საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკური ხელმძღვანელობა ითვალისწინებდა განხორციელებული მოსახრებიდან გამოდინარე ეცნო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება დაედო მანთან საქართველო-რუსეთის ხელშეკრულება ხელმოწერილ იქნა მოსკოვში.

საქართველო-რუსეთის 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულების შესამე მუხლი ეხებოდა საქართველო-რუსეთის სახელმწიფო საზღვარს მესამე მუხლის პირველ პუნქტში აღნიშნული იყო, რომ საზღვარი საქართველოსა და რუსეთს შორის იწყებოდა შავ ზღვაში ჩამდინარე მდინარე ფსოუსზე, შემდეგ აღმოსავლეთით მისდევდა რუსეთის იმპერიის ყოფილი შავი ზღვის, ქუთაისისა და თბილისის გუბერნიების ჩრდილოეთ საზღვარს ზაქათაღის ოკრუგამდე, გასდევდა ზაქათაღის ოკრუგის აღმოსავლეთ საზღვარს და უერთდებოდა სომხეთის საზღვარს (გურამ შარაძე, გიორგი შარაძე, ისტორიული რელიკვიების დაბრუნება, 1913-

1921. თბ., 2001, გვ. 112). როგორც ვხედავთ, მდინარე ფსოუს ჩრდილო-დასავლეთით ტერიტორია საბჭოთა რუსეთის ტერიტორიად იქნა ცნობილი. რაც შეეხება ისტორიულ ჭარბელაქანს (საინგილოს) ანუ ზაქათალის ოკრუგს იგი ხელშეკრულების მიხედვით საქართველოს საზღვრებში შემოდიოდა.

ხელშეკრულების მესამე მუხლის მეოთხე პუნქტის ძალით საქართველო-რუსეთის სახელმწიფო საზღვრის ხაზი საბოლოოდ უნდა დაედგინა ორმხრივ კომისიას. ამ კომისიის მუშაობის შედეგები უნდა გაფორმებულიყო საგანგებო ხელშეკრულებით (გურამ შარაძე, გიორგი შარაძე. ისტორიული რელიკვიების დაბრუნება. 1918-1921. თბ., 2001, გვ. 112).

1920 წლის 12 მაისს მოსკოვში ხელმოწერილ იქნა საქართველო-რუსეთის 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულების დამატებითი შეთანხმება. შეთანხმება ხელშეკრულების განუყოფელ ნაწილად იქნა აღიარებული. დამატებითი შეთანხმების პირველი მუხლის ძალით საქართველოსა და აზერბაიჯანს შორის სადავო სასაზღვრო ტერიტორიებისა და ზაქათალის ოკრუგის საკითხი გადასაწყვეტად გადაეცემოდა საქართველოსა და აზერბაიჯანის წარმომადგენლებისაგან შექმნილ კომისიას, რომლის თავმჯდომარე იქნებოდა საბჭოთა რუსეთის წარმომადგენელი. ამ კომისიის გადაწყვეტილება სავალდებულოდ უნდა ეცნო საქართველოსა და აზერბაიჯანს (გურამ შარაძე, გიორგი შარაძე. ისტორიული რელიკვიების დაბრუნება. 1918-1921. თბ., 2001, გვ. 119). საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში (1921 წლის თებერვლამდე) საქართველო-რუსეთის ხელშეკრულების დამატებითი შეთანხმების გათვალისწინებულ კომისიას არ უმუშავია და საინგილოს საკითხიც არ გარკვეულა.

წყარო:

გურამ შარაძე, გიორგი შარაძე. ისტორიული რელიკვიების დაბრუნება. 1918-1921. თბ., 2001.

ლიტერატურა

მერაბ ვაჩნაძე. ვახტანგ გურჯული. რუსეთთან ერთად და ურუსეთოდ. თბ., 2007.

დანართი

საქართველო-რუსეთის 1920 წლის 7 მაისის მოსკოვის ხელშეკრულების შესაბამე და მეოთხე მუხლები

Статья III

1. – Государственная граница между Грузией и Россией проходит от Черного моря по реке Псоу до горы Ахачча, через гору Ахачча и гору Агапета и по северной границе бывших губерний Черноморской, Кутаисской и Тифлисской до Закатальского округа и по восточной границе этого округа до границы с Арменией.

2. – Все перевалы на означенной пограничной линии до первого января тысяча девятьсот двадцать второго года признаются нейтральными. Они не могут быть занимаемы войсками ни одной из обеих договаривающихся сторон и не могут быть ни одной из них укрепляемы.

3. – На Дарьяльском перевале указанная в пункте 2 настоящей статьи нейтрализация будет распространена на протяжении перевала от Бальты до Коби, на Мамисонском перевале от Зарамага до Они, а на всех прочих перевалах на пятиверстное в обе стороны от пункта прохождения границы расстояния.

4. – Точное проведение государственной границы между обоими договаривающимися сторонами будет произведено особой смешанной пограничной комиссией с одинаковым числом членов от обеих сторон. Результаты работы этой комиссии будут закреплены в особом договоре между обоими договаривающимися сторонами.

Статья IV

1. – Россия обязуется признать безусловно входящими в состав Грузинского Государства, кроме отходящих к Грузии в силу

пункта I статьи III настоящего договора частей Черноморской губернии, нижеследующие губернии и области бывшей Российской империи: Тифлисскую, Кутаисскую и Батумскую со всеми уездами и округами, составляющими означенные губернии и области, а также округа Закатальский и Сухумский.

2. — Впоследствии, по мере выяснения взаимоотношения между Грузией и другими кроме России государственными образованиями, существующими или имеющими создаться и сопредельными с Грузией по другим границам, чем та, которая описана в предшествующей статье III настоящего договора, Россия выражает готовность признать входящими в состав Грузии те или иные части бывшего Кавказского Наместничества, которые отойдут к ней на основании заключенных с этими образованиями договоров.

გურამ შარაძე, გიორგი შარაძე. ისტორიული რელიკვიების დაბრუნება. 1918-1921 თბ., 2001, გვ. 112-113.

დანართი II

რუსეთ-საქართველოს 1920 წლის 7 მაისის მოსკოვის ხელშეკრულების დამატებითი შეთანხმების (1920 წლის 12 მაისი) პირველი მუხლი

Статья I

Вопрос о спорных местностях на границе между Грузией и Азербайджаном и в Закатальском округе передается на разрешение смешанной Комиссии, образуемой из представителей Правительств Азербайджана и Грузии в равном количестве, под председательством представителя Р.С.Ф.С.Р. Все решения этой Комиссии будут признаваться для себя обязательными Правительствами Азербайджана и Грузии.

Статья II

Грузия и Азербайджан впредь до принятия Комиссией Решений по вопросам, затронутым в ст. I сего соглашения, не

введут в Закавказский округ новых войск, кроме имеющихся там к моменту подписания настоящего дополнительного соглашения.

გურამ შარაძე, გიორგი შარაძე. ისტორიული რელიკვიების დაბრუნება. 1918-1921. თბ., 2001, გვ. 119.

29. რუსეთ-ოსმალეთის 1921 წლის 16 მარტის ხელშეკრულება (მოსკოვის ხელშეკრულება)

სამხრეთ კავკასიაში რუსეთის იმპერიასა და ოსმალეთს შორის ბერლინის ტრაქტატით (1878 წ.) დადგენილმა საზღვარმა 1918 წლის მარტამდე იარსება. 1918 მაისში საქართველომ, სომხეთმა და აზერბაიჯანმა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა მოიპოვეს და ამდენად საბჭოთა რუსეთის ოსმალეთთან სამხრეთ კავკასიაში საზღვარი აღარ ჰქონდა. 1920 წლის აპრილში საბჭოთა რუსეთმა აზერბაიჯანი დაიპყრო, 1920 წლის ნოემბერში სომხეთი, 1921 წლის თებერვალ-მარტში – საქართველო. საბჭოთა რუსეთის მიერ აზერბაიჯანის, სომხეთისა და საქართველოს დაპყრობა ოსმალეთის თანხმობით მოხდა. დღის წესრიგში დადგა სამხრეთ კავკასიაში რუსეთ-ოსმალეთის სახელმწიფო საზღვრის დადგენა. ამ საზღვრის ნაწილს საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიაზე უნდა გაეელო.

1921 წლის 16 მარტს მოსკოვში ხელმოწერილ იქნა საბჭოთა რუსეთ-ოსმალეთის ხელშეკრულება. ამ ხელშეკრულებით დადგინდა ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი.

ხელშეკრულების პირველი მუხლის მესამე აბზაცში აღნიშნული იყო, რომ ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი იწყებოდა შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე სოფელ სარფთან. შემდეგ მიუყვებოდა ქედისმთას, შავშეთისა და კანნი-დაღის მთების წყალგამყოფს, არდაგანისა (არტაანისა) და ყარსის სანჯაყების ჩრდილოეთ

ადმინისტრაციულ საზღვარს, მდინარეების არპაჩაისა და არაქსის ტალევეს). (Документы внешней политики СССР. Том 3. М., 1959, стр. 598). ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ საბჭოთა რუსეთმა საქართველოს დაპყრობის სანაცვლოდ ოსმალეთს უკანვე დაუბრუნა ბერლინის ტრაქტატით (1878 წ.) მიღებული საქართველოს ისტორიული ტერიტორია: ართვინის ოკრუგი (ართვინი, არტანუჯი), არტაანის ოკრუგი (არტაანი, დიღვირი, ფოცხოვი, ჩილდირი, კოლა, ტაოსკარი), ყარსის ოკრუგი (ყარსი).

ხელშეკრულების დანართი, უფრო ზუსტად „დანართი I (ა)“ ხელშეკრულების პირველი მუხლიდან გამომდინარე ზედმიწევნით ზუსტად განსაზღვრავდა საბჭოთა რუსეთ-ოსმალეთის სახელმწიფო საზღვრის ხაზს სამხრეთ კავკასიაში და მათ შორის საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიაზე. (Документы внешней политики СССР. Том 3. Москва, 1959, стр. 602-603).

საბჭოთა რუსეთ-ოსმალეთის 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულების რატიფიკაცია სრულიად რუსეთის ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა მოახდინა 1921 წლის 20 ივლისს, ხოლო ოსმალეთის დიდმა ეროვნულმა კრებამ – 31 ივლისს. სარატიფიკაციო სიგელების გაცვლა შედგა ქ. ყარსში 22 სექტემბერს.

წყარო

Документы внешней политики СССР. Том 3. М., 1959.

ლიტერატურა:

1. მერაბ გაჩნაძე, ვახტანგ გურული. რუსეთთან ერთად და ურუსეთოდ. თბ., 2007.

2. Новейшая история Отечества. XX век. В двух томах. Под редакцией А.Ф. Киселева и Э. М. Щагана. Том 1. М., 2002.

3. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007.

საბჭოთა რუსეთ-ოსმალეთის 1921 წლის 16 მარტის
მოსკოვის ხელშეკრულების პირველი მუხლიდან
Статья I

Северо-восточная граница турции определяется: линией, которая, начинаясь у деревни Сарп, расположенной на Черном море, проходит через гору Хедистма, линией водораздела горы Шавшет – горы Канны-даг, она следует затем по северной административной границе Ардаганского и Карсского санджаков – по тальвегу рек Арпа-чай и Аракс до устья Нижнего Кара-су (подробное описание границы и вопросы к ней относящиеся определены в приложении I (А) и I (В) и на прилагаемой карте, подписанной обеими Договаривающимися сторонами).

Документы внешней политики СССР. Том 3. М., 1959, стр. 598.

30. რუსეთ-ოსმალეთ-საქართველო-აზერბაიჯან-
სომხეთის 1921 წლის 13 ოქტომბრის ხელშეკრულება
(ყარსის ხელშეკრულება)

1921 წლის მარტისათვის საბჭოთა რუსეთს მთელი სამხრეთ კავკასია (საქართველო, სომხეთი, აზერბაიჯანი) დაპყრობილი ჰქონდა. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში, სომხეთსა და აზერბაიჯანში საბჭოთა რუსეთის სამხედრო-საოკუპაციო რეჟიმი დამყარდა, ეს ქვეყნები სამართლებრივი თვალსაზრისით დამოუკიდებელ ქვეყნებს წარმოადგენდნენ. სწორედ ამიტომ, საბჭოთა რუსეთი ცდილობდა მიეღწია საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის მხრიდან საბჭოთა რუსეთ-ოსმალეთის 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულების აღიარებისათვის. ცხადია, პირველ რიგში ეს ეხებოდა სამხრეთ კავკასიაში საბჭოთა რუსეთ-ოსმალეთის სახელმწიფო საზღვარს, ე.ი. საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიას.

საბჭოთა რუსეთისა და ოსმალეთის შეთანხმებისამებრ 1921 წლის სექტემბერში ქალაქ ყარსში საბჭოთა რუსეთის მონაწილეობით დაიწყო ოსმალეთის, საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის მოლაპარაკება. ხელშეკრულებას ხელი მოეწერა 1921 წლის 13 ოქტომბერს. საქართველომ, სომხეთმა და აზერბაიჯანმა უპირობოდ მიიღეს 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულების ის ნაწილი, რომელიც ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სახელმწიფო საზღვრის ხაზს ეხებოდა.

ყარსის ხელშეკრულების მეოთხე მუხლის მიხედვით ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი იწყებოდა შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე სოფელ სარფთან, შემდეგ მიუყვებოდა ქედისმთას, შავშეთისა და კანნი-დაღის მთების წყალგამყოფს, არდაგანისა (არტაანისა) და ყარსის სანჯაყების ჩრდილოეთ ადმინისტრაციულ საზღვარს, მდინარეების არპა-ჩაისა და არაქსის ტალღეგს (Документы внешней политики СССР. Том 4. М., 1960, стр. 422.)

ყარსის ხელშეკრულების „დანართი I“ მეოთხე მუხლიდან გამომდინარე ზედმიწევნით ზუსტად აღგენდა ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ საზღვარს (Документы внешней политики СССР. Том 4. Москва, 1960, стр. 427-428).

ამრიგად, 1921 წლის 13 ოქტომბრის ყარსის ხელშეკრულებამ ოსმალეთის შემადგენლობაში დატოვა საქართველოს ისტორიული ტერიტორიის ის ნაწილი (ართვინი, არტაანი, ყარსი), რომელიც ოსმალეთს გადასცა რუსეთმა 1921 წლის 16 მარტის მოსკოვის ხელშეკრულებით.

ყარსის ხელშეკრულების სარატიფიკაციო სიგელების გაცვლა შედგა ერევანში 1922 წლის 11 სექტემბერს.

წყარო:

Документы внешней политики СССР. Том 4. М., 1960.

ლიტერატურა:

1. მერაბ ვაჩნაძე, ვახტანგ გურული. რუსეთთან ერთად და ურუსეთოდ. თბ., 2007.
2. მიხეილ სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007
3. Новейшая история Отечества. XX век. В двух томах. Под редакцией А. Ф. Киселева и Э. М. Шагана. Том 1. М., 2002.

დანართი

1921 წლის 13 ოქტომბრის ყარსის ხელშეკრულების მეოთხე მუხლიდან

Северо-восточная граница Турции (согласно карте русского Генерального штаба масштабом 1/210000 - 5 верст в дюйме) определяется линией, которая начинается у деревни Сарп, расположенной на Черном море, проходит через гору Хедис-Мта, линию водораздела горы Шавшет – гору Канныдаг; она следует затем по старым северным административным границам Ардаганского и Карсского санджаков по тальвег урек Арпа-чай и Аракса до устья Нижнего Кара-су (подробное описание границ и вопросы, к ней относящиеся, определены в приложениях I и II и на прилагаемой карте, подписанной обеими Договаривающимися сторонами. В случае расхождения между текстом Договора и картой, решающее значение придается тексту).

Подробное определение и проведение государственной границы в натуре, равно как и установка пограничных знаков производится Смешанной пограничной комиссией с одинаковым числом членов от Договаривающихся сторон и с участием представителя РСФСР.

Документы внешней политики СССР. Том 4. М., 1960, стр. 422.

ბოლოსიტყვა

1921 წლის თებერვალ-მარტში საქართველო საბჭოთა რუსეთმა დაიპყრო. დაპყრობილი საქართველო დამოუკიდებელ სუვერენულ სახელმწიფოდ რჩებოდა. ეს დაადასტურა საქართველო-რუსეთის 1921 წლის 21 მაისის ხელშეკრულებამ და საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუციამ (1922 წლის მარტი). 1922 წლის დეკემბერში საქართველო ჯერ ამიერკავკასიის სოციალისტურ ფედერაციულ საბჭოთა რესპუბლიკაში გააერთიანეს, ხოლო შემდეგ ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკის შემადგენლობაში საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შემადგენლობაში აღმოჩნდა.

1921 წლიდან დაიწყო საქართველოს ტერიტორიის გასხვისების ახალი ეტაპი:

1. 1921 წელს სომხეთს გადაეცა ვორენცოფ-ლორეს რაიონი (ბორჩალოს მაზრის სამხრეთ ნაწილი) – 2367,44 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია 37800 მცხოვრებით.

2. 1921 წელს აზერბაიჯანს გადაეცა ჭარ-ბელაქანი (საინგილო) ანუ ზაქათალას ოკრუგი – 3993,89 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია 92608 მცხოვრებით.

✦ 3. 1921 წელს აზერბაიჯანს გადაეცა გარეჯის ველი და ქვემო ყარაიაზის სექტორი (თბილისის მაზრის ნაწილი) – 658,89 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია (იმჟამად ეს ტერიტორია დაუსახლებელი იყო).

4. 1921 წელს აზერბაიჯანს გადაეცა ელდარი (სიღნაღის მაზრის ნაწილი) 546,69 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია (იმჟამად ტერიტორია დაუსახლებელი იყო).

5. 1921 წელს სომხეთს გადაეცა ლოკ-ლაღვარის ქედის ჩრდილოეთი ფერდობი (ბორჩალოს მაზრის ნაწილი) – 207,94 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია (იმჟამად ტერიტორია დაუსახლებელი იყო).

6. 1925 წელს რუსეთს გადაეცა პილენკოვო (ამჟამად

განთიადი, (აფხაზეთის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში) – 268,15 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია 3500 მცხოვრებით.

7. 1927 წელს რუსეთს გადაეცა მელხესტი და ცეკარო (დუშეთის რაიონის ნაწილი) – 166,78 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია 1600 მცხოვრებით.

1921-1928 წლებში საქართველოს დაუბრუნეს ზოგიერთი ტერიტორია:

1. პილენკოვო (განთიადი) ერმოლავეკათი (აფხაზეთი).

2. წინა მინდორი, ალაზნისპირა ველი (აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ზაქათალას მაზრა) – დაუსახლებელი.

3. ჩათმა (აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ყაზახის მაზრა) – დაუსახლებელი (ღევან თოიძე. ინტერვენცია, ოკუპაცია, ძალდატანებითი გასაბჭოება, ფაქტობრივი ანექსია. თბ., 1991, გვ. 184-197).

1991 წელს საბჭოთა კავშირი დაიშალა. რუსეთი საქართველოზე სამხედრო-პოლიტიკური გავლენის შენარჩუნების მიზნით დამოუკიდებელი საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის ხელყოფას შეუდგა. ამ მზაკერული მიზნის მიღწევას რუსეთი აფხაზი და ოსი სეპარატისტების მხარდაჭერით აპირებს...

რუსეთის მიზნები უცვლელი რჩება. საბედნიეროდ, უცვლელი არ დარჩა მსოფლიო. ამასიიდან ყარსამდე გავლილი გზის ხელახლა გავლას საქართველო აღარ აპირებს.

წინასიტყვაობა	3
1. ირან-ოსმალეთის 1555 წლის 29 მაისის ზავი (ამასიის ზავი)	5
2. ირან-ოსმალეთის 1590 წლის 21 მარტის ზავი (სტამბოლის ზავი)	7
3. ირან-ოსმალეთის 1612 წლის 20 ნოემბრის ზავი (სტამბოლის ზავი).....	9
4. ირან-ოსმალეთის 1618 წლის ზავი (სერაფის ზავი)	11
5. ირან-ოსმალეთის 1619 წლის ზავი (სტამბოლის ზავი)	12
6. ირან-ოსმალეთის 1639 წლის 17 მაისის ზავი (ზოჰაბის ზავი)	13
7. რუსეთ-ოსმალეთის 1700 წლის 3 ივლისის ზავი (სტამბოლის ტრაქტატი)	16
8. რუსეთ-ირანის 1723 წლის 12 სექტემბრის ზავი (პეტერბურგის ტრაქტატი)	19
9. რუსეთ-ოსმალეთის 1724 წლის 12 ივნისის ხელშეკრულება (სტამბოლის ტრაქტატი)	22
10. რუსეთ-ირანის 1729 წლის 13 თებერვლის ხელშეკრულება (რეშტის ტრაქტატი)	31
11. ირან-ოსმალეთის 1731 წლის ჰამადანის საზა- ვო ხელშეკრულება (ჰამადანის ზავი)	35
12. რუსეთ-ირანის 1732 წლის 21 იანვრის რეშტის ხელშეკრულება (რეშტის ტრაქტატი)	36
13. რუსეთ-ირანის 1735 წლის 10 მარტის განჯის ხელშეკრულება (განჯის ტრაქტატი)	40
14. რუსეთ-ოსმალეთის 1739 წლის 18 სექტემბრის საზავო ხელშეკრულება (ბელგრადის ტრაქტატი)	43
15. რუსეთ-ოსმალეთის 1774 წლის 10 ივლისის საზავო ხელშეკრულება (ქუჩუკ-კაინარჯის ტრაქტატი)	44
16. რუსეთ-ოსმალეთის 1791 წლის 29 დეკემბრის საზავო ხელშეკრულება (იასის ტრაქტატი)	50
17. რუსეთ-ოსმალეთის 1812 წლის 16 მაისის საზავო ხელშეკრულება (ბუქარესტის ტრაქტატი).....	52

18. რუსეთ-ირანის 1813 წლის 12 ოქტომბრის საზავო ხელშეკრულება (გულისთანის ტრაქტატი).....	55
19. რუსეთ-ირანის 1828 წლის 10 თებერვლის საზავო ხელშეკრულება (თურქმანჩაის ტრაქტატი).....	59
20. რუსეთ-ოსმალეთის 1829 წლის 2 სექტემბრის საზავო ხელშეკრულება (ადრიანოპოლის ტრაქტატი).....	63
21. რუსეთ-საფრანგეთ-ოსმალეთ-სარდინიის 1856 წლის 18 (30) მარტის საზავო ხელშეკრულება (პარიზის ტრაქტატი).....	67
22. რუსეთ-ოსმალეთის 1878 წლის 19 თებერვლის (3 მარტის) პრელიმინარული საზავო ხელშეკრულება (სან სტეფანოს ზავი).....	69
23. რუსეთ-ინგლისის 1878 წლის 18 (30) მაისის შეთანხმება სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულების შეცვლის თაობაზე (ლონდონის შეთანხმება).....	75
24. რუსეთ-გერმანია-ავსტრია-საფრანგეთ-ინგლის- იტალია-ოსმალეთის 1878 წლის 1 (13) ივლისის ხელშეკრულება (ბერლინის ტრაქტატი).....	77
25. რუსეთ-ოსმალეთის 1879 წლის 27 იანვრის (8 თებერვლის) საზავო ხელშეკრულება (სტამბოლის ხელშეკრულება).....	80
26. რუსეთ-გერმანია-ავსტრია-უნგრეთ-ბულგარეთ- ოსმალეთის 1918 წლის 3 მარტის საზავო ხელშეკრულება (ბრესტ-ლიტოვსკის ზავი).....	81
27. საქართველო-ოსმალეთის 1918 წლის 4 ივნისის ხელშეკრულება (ბათუმის ხელშეკრულება).....	85
28. საქართველო-რუსეთის 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება (მოსკოვის ხელშეკრულება).....	89
29. რუსეთ ოსმალეთის 1921 წლის 16 მარტის ხელშეკრულება (მოსკოვის ხელშეკრულება).....	93
30. რუსეთ-ოსმალეთ-საქართველო-აზერბაიჯან-სომხეთის 1921 წლის 13 ოქტომბრის ხელშეკრულება (ყარსის ხელშეკრულება).....	95
ბოლოსიტყვა.....	98